

הגאון הגדול רבי יוסף תואמים זצ"ל

אבד"ק פראנקפורט דאדר יע"א

ובעל "פרי מגדים" וש"ס

לפנינו חידושים בעניני חנוכה, מתוך ספרו "אם לבינה" שעודנו בכת"י, באות ח' ערך "חנך" וערך "חנוכה"
[על מהות ואופי הספר, עי' בקובץ כ"ט מדור גנוזות עמ' י', ועל תולדות רבינו עי' בקובץ ח' מדור גנוזות עמ' ח'].
אפריון נמטייה להרה"ג ר' יצחק קויפמאן שליט"א מעיר קרית יואל, שהועיל בטובו למסור לידינו ערך זו מכת"י
רבינו הפרי מגדים זי"ע בעניני חנוכה. והברכה אחת היא לכבוד הרה"ג הנ"ל שליט"א שעוסק בלי ליאות להוציא דברי
רבינו הפרמ"ג ולהאדירה, שיזכה במהרה לברך על המוגמר, ויצא מתחת ידו דבר נאה ומתוקן.

פירושו של "חנך" התחלה, או גמר ג"כ דבר והפיכו

חנך. התחלה, וברד"ק ז"ל (ספר כשרשים, אות ח' ערך חנך) בשם רבי יונה, בפרשת שופטים (דברים כ, ה) וְלֹא חָנְכוּ, ובמלכים א' ח' (פסוק ס"ג) וַיִּחַנְכוּ [אֶת] בֵּית ה', [פירש] בענין אחר, יע"ש^א. ואין בידי פירוש של רבי יונה^ב, כנ"מ דומה שסובר חנוך התחלה וגמר, דבר והפכו.

וארשום בכאן פלא, וגם דרוש לחנוכה (מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות חולין (דף) נון ה"א (ע"א ד"כ מכאן) שברי כלי חרס^ג, ואי"ה יבואר (לכלן צערך חנוכה)).

ראיה מתרגום יונתן דלפעמים "חנך" פירושו גמר

עיינ בתרגום יונתן בן עוזיאל בפרשת שופטים (דברים כ, ה-ז) אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חֹדֶשׁ וְלֹא חָנְכוּ, דְּלֹא קָבַע [בִּיה] מְזוּזָתָא לְשַׁכְלָלִיתָיה [יְהִי ויתוב לְבִיתָיה] דְּלִמָּא יְגֵרוּם [לִיה] חוּכָא כו', [וימאן גְּבָרָא דִּי נָצַב] (כרמיה) [פְּרָמָא] וְלֹא פְרָקִיה מִן פְּהִנָּא וְאֶחָלִיה [יְהִי ויתוב לְבִיתָיה] דְּלִמָּא יְגֵרוּם [לִיה] חוּכָא כו', [וימאן גְּבָרָא] דְּקָדִישׁ אֲתָתָא [וְלֹא נִסְבָּה יְהִי ויתוב לְבִיתָיה] דְּלִמָּא יְגֵרוּם [לִיה] חוּכָא דְּלֹא חֲדִי (באנתתא) [בְּאֶנְתָּתָיה] כו', עכ"ל. ועיין בהמפרש שם בחומש אמשטרדם נדפס בשנת תמ"ב לאלף הששי, דלא פירש [דהטעם שחוזר מעורכי המלחמה משום] עגמת נפש, אלא [משום] שיגרום החוב, יע"ש^ד.

^א וז"ל: חנך. חנוך לנער על פי דרכו (משלי כב, ו), התחיל ללמדו מקטנותו על דרכו כלומר מעט מעט שיוכל לסבול. וכן בדברי רבותינו ז"ל (חגיגה ד), משהגיע לחינוך מצוה, כלומר התחלת חיוב ועל המצות. וכן אמרו (יומא פב), אבל מחנכין אותן לשעות, כלומר מתחילין להם ומרגילין אותן להתענות מעט מעט. ורבי יונה הביא בענין אחר אשר בנה בית חדש ולא חנכו (דברים כ, ה), ויחנכו את בית י"י (מלכים א' ח, סג). והשם מזמור שיר חנכת הבית (תהלים ל, א). ואינו לפי דעתי כי אם מהענין הזה כלומר התחלת האכילה בבית חדש יקרא חנוך כמו שיקרא התחלת הלמוד בנער. ומנהג הוא שעושין סעודה ושמחה באכילה הראשונה שיאכלו בבית חדש ולפיכך אמר ולא חנכו ילך וישוב לביתו. וירק את חניכיו (בראשית יד, יד), הנערים שחנוך אותם ולמד אותם, עכ"ל.

^ב ספר השרשים לרבינו יונה אבן גנאח מגירונדי, י"ל לראשונה מכת"י בשנת תרנ"ו.

וז"ל שם (עמ' 162): החת והנון והכף. וירק את חניכיו (בראשית יד, יד), תלמידיו ועוזריו, חנוך לנער (משלי כב, ו) [למדו] והרגילו, ובדברי רז"ל (ראש השנה לג) מתעסקין בתינוקות כדי שילמדו ואפילו בשבת, ואם הגיעו לחנוך מצוה אסור. וענין אחר אשר בנה בית חדש ולא חנכו ואיש אחר יחנכנו (דברים כ, ה), ויחנכו את בית ה' (מלכים א' ח, סג), פירושו עשו לו סעודה [חנכת הבית, סעודת חינוך דבית], ע"כ.

^ג הועתק להלן בריש ערך חנוכה.

^ד וז"ל: ולא קבע ביה מזוזתא, וכן כולם, דקשה ליה מאי עגמת נפש יהא לאחר מותו, אלא הטעם לאו משום עגמת נפש הזהירו קרא, אלא משום שמא יגרום החטא, עכ"ל.

הג' דברים שחוזרין עליהן מעורכי המלחמה אינן משום עגמת נפש, אלא דבשעת הסכנה יש קטרוג, ושמא יגרום החטא למות במלחמה - וביאור ביטול מצות עשה אצל כל א' מהג' דברים

והנה יראה מפרש חנכו גמריה, דהיינו פנה בית ולא קבע מזוזה הוא גמר הבנין, ישוב לביתו "דלמא" יגרום חובא של ביטול מצות עשה מזוזה, בשעת הסכנה יש קטרוג (תנחומא ויגש סימן א', כוזא צרש"י שם מד, כט; וצפרי מקץ מז, ד), וכעין מה שאמרו במנחות ענישתו אעשה בעידן ריתחא בפרק התכלת (דף מא.), עיין תוספות שם (ד"ה ענישתו)^ה, והיינו אף שלא דר בו מכל מקום עשה אין מחמיצין כו' (מכילתא זא פרשתא דפסחא פ"ט). וכן כרם, שלא קיים מצות עשה ביכורים ורבעי, וכדבעינן למימר לקמן בעזה"י (ד"ה וכו' יודע). ובקידוש אשה "דלא" יגרום, כי הדמעות מצויות באשה (צ"מ נט.), קרוב לוודאי שיתפס בעון "דלא" חדי עמה ולא נסבה לחופה, ומשום הכי לא כתב "דלמא" דהוא כוודאי. ושכלל^ו הוא גמר הדבר, כמו (צראשית ז, א) ויכלו השמים שכללו (תרגום אונקלוס שם), עיין מתורגמן בשרש שכלל^ו.

צ"ע אמ"ש התרגום יונתן לפדות כרם רבעי מן הכהן, דזה אינו דהוי כמעשר שני
דהבעלים פודין וקונין במעות מה שירצו בירושלים ואוכלין

ומה שכתב בתרגום יונתן ולא פרקיה מן פהנא, קשה כהן מאן דכר שמיה, הפירוק הוא יפדה הפירות ויאכלו הבעלים המעות בירושלים יקחו בהם מה שירצו כמעשר שני (דברים יד, כה), ולומר ביכורים, הא מנלן, ובפרשת קדושים (ויקרא יט, כד) נמי כתב (צתרגום יונתן שם) יפרוק מכהנא בשנה רבעיתא, וצ"ע א':

בטוש"ע יו"ד משמע דספק אי כרם רבעי דווקא או אף נטע רבעי, וקשה
ממשנה מפורשת דאף על שאר אילנות חוזרים מעורכי המלחמה

והוי יודע, למאן דאמר 'כרם' רבעי דווקא נוהג רבעי, לא שאר אילנות, עיין ריש כיצד מברכין (צרכות לה).

^ה וז"ל: ענישתו [אעשה. כי האי שאין אדם חייב] לקנות טלית המחוייב אם אין לו, אבל עשה גמור אפילו בית דין שלמטה היו מכין אותו עד שתצא נפשו, עכ"ל. [ועיין עוד בויאל משה מאמר ישוב אר"י סימן ח' בזה].

^ו וז"ל: ושמרתם את המצות, ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד, עכ"ל.

^ז קאי על מה שכתב התרגום לש' כלליתיה.

^ח וז"ל: רוב לשון יסוד מתורגם בלשון שכלל, כמו ליסד ה בית, לשכללא ביתא. למן היום הוסדה, למן יומא דאשתכללת. מוסדות השמים, שכלולי שמיא. וכן יש לשון כלוי מעשה המתורגם בלשון שכלל, כמו ויכולו השמים, ואשתכללו. ובעזרא (ד, ז) ושוריא ישתכללון, עכ"ל.

^ט וכן פסק הרמב"ם (פ"ט מהל' מעשר שני ונטע רבעי ה"א), וז"ל: נטע רבעי הרי הוא קודש, שנאמר ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קדש הלולים לה', ודינו להאכל בירושלים לבעליו כמעשר שני וכו' ובנטע רבעי הוא אומר ואיש את קדשיו לו יהיו, שאין לך קדש שלא נתפרש דינו בתורה למי שהוא חוץ מנטע רבעי, עכ"ל.

^י וז"ל: ובש' ת' א רביעתא יהי פ' אינב' יה קודש' י תושב' חן קדם ה' מתפרק מן פהנא, עכ"ל.

^{יא} וכן תמה בזה במשנה ראשונה (מעשר שני פ"ה סוף ג'), וז"ל: ואני תמה, שבתרגום יונתן פירש ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש הלולים, ובשנת רביעתא יהא כל אינביה קדש תושבחן קדם ד' מתפרק מן כהנא, ע"כ. וזה לא מצינו בשום מקום שיהא לכהן זכות בכרם רבעי, וצ"ע, עכ"ל. וכן תמה המהר"ץ חיות באמרי בינה (עמ' תתקי"ז), ונשאר בצ"ע.

ובדרך אמונה (הל' מע"ש פ"ט ה"א, ציון ההלכה אות צ"ז), כתב ליישב וז"ל: ואולי מפני שדרך הכהנים הי' לתקן לע"ה את פירותיהן, עי' כתובות ע"ב א' ובשטמ"ק שם, והיו מתקנין גם את הרבעי, עכ"ל. וע"ע בשו"ת דובב מישורים (ח"ג סימן צ"ו) מה שתירץ בדרך פלפול.

ויצוין, כי גם האבן עזרא על הפסוק קדש הלולים פירש בזה"ל: להלל השם והכהן יאכלנו, עכ"ל. וכע"ז כתב האברבנאל, וז"ל: וגם בשנה הרביעית לא תאכלו אותו הפרי בשערים אבל כהני השם יאכלו אותו בירושלם והם יהללו וישבחו לאל הנותן לכם כל טוב וזהו קדש הלולים, עכ"ל. [וע"ע בספרי פרשת נשא פיסקא ו']

ובתוספות (שם ד"ה ולמאן) ^ב ורא"ש שם (סימן א') ^י ויורה דעה (סימן) רצ"ד בטור ^י ושולחן ערוך (סעיף ז') ^ט, משמע דספק כמאן. [ולכאורה קשה] הא בסוטה דף מ"ג (ע"א) משנה מפורשת חוזרין מעורכי מלחמה אחד כרם ואחד שאר אילני מאכל ^ט, כל שחייב בערלה אפילו אינו משבעה המינים, דלא כרבי אליעזר בן יעקב בברייתא שם (ע"ז) ^י, ואם כן אֲשֶׁר נָטַע (דזריס כ, ו) מרבה שאר אילנות, והא דכתיב (שם) וְלֹא תִלְוֶנָה, היינו הפירות או המעות בירושלים, וכן פסק הר"מ ז"ל בפרק ז' מהלכות מלכים (כלכס ו') ^ט, אם כן מבואר דהלכה כמאן דאמר נטע רבעי [ולא כרם רבעי], ואין ספק דהלכה כסתם משנה, וצ"ע כעת ^ב, ואי"ה יבואר עוד * :

* * *

שם חנוכה - ע"ש התחלת הדלקת הנרות, או ע"ש חנוך מנורה חדשה

חנוכה. [נקרא כן על שם] חנוך הנרות, [לפי שאז] התחילו להדליק [נרות המנורה], כי בטלו כמה זמן ולא הדליקו, [ולכן] נקרא חנוכה התחלה, או חנוך שעשו מנורה חדשה.

^ב וז"ל: ולמאן דתני כרם רבעי וכו'. ועתה קיימא לן דרבעי נוהג אף בח"ל, מיהו בכרם נוהג ולא בשאר אילנות, דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, וכרם רבעי בזמן הזה מחללין על שוה פרוטה ושוחקו ומטילו לנהר, וכן מפורש בשאלות דרב אחאי (פרשת קדושים סימן ק'), עכ"ל.

^א וז"ל: ופליגי ביה תנאי חד תני נטע רבעי וחד תני כרם רבעי וקי"ל כמאן דתני כרם רבעי דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל כדאיתא לקמן בפירקין (דף לו), והלכתא אין נטע רבעי נוהג עכשיו וכרם רבעי צריך לפדותו אחר הקצירה (נ"א הבצירה) על שוה פרוטה ושוחקו ומטילו לנהר, עכ"ל.

^י וז"ל: והורו מקצת הגאונים שאינו נוהג בח"ל אלא בכרם ולא בשאר אילנות, ואין להוראה זו עיקר, וא"א הרא"ש ז"ל הסכים להוראת הגאונים, עכ"ל.

^ט וז"ל: דין נטע רבעי נוהג אף בחוצה לארץ. ויש מי שאומר שאינו נוהג אלא בארץ, אבל בחוצה לארץ פירות הבאים אחר שעברו שני ערלה מותרים בלא פדיון. הגה: וי"א שאינו נוהג בחוצה לארץ רק בכרם, ולא בשאר אילנות (טור בשם הגאונים ורמב"ן ורא"ש וע"פ), עכ"ל. [ועיין בשו"ת שאגת אריה החדשות (סימן י"ד) שכתב דהא דקיל בחו"ל משום שהוא ספק ערלה דמותר בחו"ל, יע"ש].

^{טז} וז"ל: ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו וגו', אחד הנוטע כרם, ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל, ואפילו מחמשת המינים. ופירש"י: חמשה אילני מאכל. דבהכי הוי כרם שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זב: ואפילו מה' מינין. מצטרפין.

^{יז} וז"ל: ומי האיש אשר נטע כרם, אין לי אלא כרם, מנין לרבות חמשה אילני מאכל ואפילו משאר מינין, תלמוד לומר אשר נטע. יכול שאני מרבה הנוטע ארבעה אילני מאכל וחמשה אילני סרק, תלמוד לומר כרם. רבי אליעזר בן יעקב אומר **כרם כמשמעו**, עכ"ל.

^{יח} דלראב"י ממעט ממנו מבריק ומרכיב, אבל לרבנן דאחד המבריק ואחד המרכיב, צ"ל דלא חללו בא לענין אחר.

^{יט} וז"ל: אחד הנוטע כרם, ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל, ואפילו מחמשת מיני מאכל, אחד הנוטע, ואחד המבריק, ואחד המרכיב, הברכה והרכבה שהיא חייבת בערלה, עכ"ל.

^כ וכן הקשה הנצי"ב בספרו מרומי שדה שם, וז"ל: אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל. קשה לי למאן דתני כרם רבעי, ושל שאר פירות האילן לא בעי חילול, א"כ איך הוא חוזר, הא ולא חיללו כתיב ונטע רבעי לא בעי חילול. הן אמת שראיתי בס' שנות אליהו למס' מע"ש פ"ה דלא פליגי אליבא דמשנתינו, דבפי' תנן כיצד פודין נטע רבעי, אלא דבהלכה פליגי. אבל לא זכיתי להבין, דהא בפירוש פליגי אי תנן נטע רבעי או כרם רבעי. והכי מבואר בירושלמי שהביא הגר"א ז"ל שם, דשאלו לרבי מה ניתנו כרם רבעי או נטע רבעי, הרי דמסתפקי בגוף המשנה. ונראה דתלמיד טועה כתב הכי בשם הגר"א ז"ל. אבל הא ודאי קשה, האין אפשר למיתני כרם רבעי, והא יש כאן משנה מפורשת שחוזר על נטע ג"כ...

ולכן נראה דלהאי מ"ד כרם רבעי תנן מרבין לענין חזרה אפילו מידי דלא טעון חילול, דבאמת אין הכרח לפרש ולא חללו לענין פדיון רבעי. תדע שהרי התוס' בברכות דף ל"ה כתבו בד"ה אחליה, דאי מקדש קדש הו"א לחומרא כשביעית שאין לו פדיון, ורק מהלולים נפקא לן פדיון, וע"כ צ"ל דאפשר לפרש ולא חללו בא"א, ועי' בנמוקי הרמב"ן ז"ל, וא"כ למ"ד כרם רבעי מפרש באמת הכי, ולא מיירי בפדיון כלל וכו', עכ"ל.

ביאור ד' המהרש"א בחולין, דלא עשו מנורה חדשה, אלא הניחו שבירי כלי חרס במנורה למעלה בקערותיה הזהב ועיין במהרש"א ז"ל חולין פרק אלו טריפות דף נ"ה (ע"א ד"כ מכאן) אהא דשבירי חרס עד חצי לוג, יע"ש^{כא}. ויראה לפרש דבריו, שטומאה אי נמי כהאי גוונא^{כב} הותרה בציבור [ולא הוצרכו להדר שיהיה במנורה טהורה]^{כג}, מכל מקום הנס

^{כא} וז"ל: מסאה ועד סאתים בחצי לוג וכו'. בהלכה זו עמדנו בימי חנוכה, ואמרנו להעלות על ספר מהיכן שלמדו לומר כן, ובנרות חנוכה שהיה הנס גם ביום ראשון מימי חנוכה, לפי שהמנורה היתה טמאה, וליכא למימר שעשו המנורה של עץ כמ"ש הרא"ם (בביאוריו לסמ"ג הל' חנוכה) דהא בשעת עשייה היו מטמאין אותה, ועוד לת"ק דפליג אר"י ב"י ופוסל גם בשל עץ מאי איכא למימר, אלא בין לת"ק ובין לר"י ב"י בפרק כל הצלמים (ע"ז מג.) ופרק אין מכירין (ר"ה כד:) אית לן למימר דלא היה אפשר להן אלא בשבירי כלי חרס שהן טהורין, דהיינו הבאין מסתם כלים היותר גדולים שנזכרו בשמעתין מסאה ועד סאתים שבשביריהם נטהרו בפחות מחצי לוג, והשתא ע"כ בלילה הראשונה גם כן לא נתנו אלא פחות מחצי לוג לכל נר ונר שהוא עיקר שיעור השברים שנטהרו, ואעפ"כ היו דולקין כל הלילה בימי חנוכה שהם לילי טבת ארוכים דצריך חצי לוג לכל נר לפרש"י בפרשה תצוה (שמות כז, כא), ואם כן היה הנס גם ביום ראשון. וע"ז רמז הכתוב בנרות דזכריה (ד, י) מ"י ב' ליום קטנות, דאם היה הנס בשאר ימי השנה היה אפשר לבעל דין לחלוק ולומר שלא היה נס ביום ראשון, דפחות מחצי לוג יכול להיות דולק כל הלילה בשאר ימות השנה, אבל מ"י ב' ליום קטנות, שהיה הנס ביום היותר קטנות דהיינו בימי טבת שהלילות ארוכים, וצריך חצי לוג לכל נר ונר שהיה דולק כל הלילה, ודו"ק. ועיין בפרק במה מדליקין (שבת כא: חידושי אגדות ד"ה טמאו), עכ"ל.

ועיין בבכור שור (שבת כא:) שתמה על דברי המהרש"א, וז"ל: ע"י במהרש"א שהביא בשם הרא"ם ז"ל שהקשה כיון שכולם היו טמאי מתים היאך הדליקו המנורה וטמאו השמן, ותי' שהדליקו ע"י פשוטי כלי עץ. וכתב מהרש"א עליו וז"ל, ואין זה מספיק דמ"מ היאך נכנס המדליק למקדש בטומאה, עכ"ל. ולענ"ד לק"מ, דודאי מותר לילך טמא להיכל ולהדליק שמן טמא אי ליכא טהור, דכל טומאת מת הותרה או דחוייה בצבור כמבואר בכמה דוכתי בגמ' בפשיטות, ואפילו כה"ג הנכנס לפני ולפנים מותר לילך בטומאת הגוף כמ"ש יומא דף ו' (ע"ב), וקושית הרא"ם הוא כיון דהם היו מהדרים לעשות בטהרה מאי דאפשר, ולהכי היו מדליקין הפך החתום והקב"ה הסכים על ידיהן ועשה נס בזה, אלמא דשמן טהור היה דולק כל ח', קשה בשלמא ביאת הכהן כיון דלא סגי כ"א בטומאה היה הולך להיכל בטומאה, אבל השמן כיון שנטמא בידי הכהן לאיזה ענין הקפידו להדליק שמן זה, ומ"ט נעשה בו נס שהרי הוא ככל השמנים הטמאים, וע"ז תירץ (הרמב"ם) [הרא"ם] ז"ל שפיר שהשמן נשאר בטהרתו ולא נתעסקו בו כ"א ע"י פשוטי כלי עץ, אח"ז עיינתי בחי' רא"ם גופיה וראיתי שכתב כעין מ"ש, ותמהתי על מהרש"א ז"ל שקרא שם שלא בדקדוק, עכ"ל. [ולפי דברי רבינו נראה שזאת היא כוונת המהרש"א ג"כ, ואתי שפיר].

^{כב} עיין בב"ח (סימן תרע"ע סעיף ג' סוד"ה ומ"ש ולא היה) שכתב וז"ל: ומה שקשה הלא הדלקת הנרות דוחה את הטומאה (תו"כ פר' אמור פסקא י"ג, רמב"ם הל' תמידין ומוספין פ"ג ה"י) תירץ הרא"ם דשאני עשיית השמן שהוא ממכשירי ההדלקה ואינה דוחה דומיא דמכשירי מילה בשבת (שבת קל) עיין שם, עכ"ל.

ועיין בפרי חדש (סימן תרע"ד ד"ה אך תימא) שכתב וז"ל: אך תימא דעיקר קושית הרא"ם ליתא, דשאר השמנים נטמאו בטומאת זבות או בטומאת עכו"ם וכדכתיבנא לעיל, והני טומאות לא הותרו בצבור. אבל טומאת מת דחוייה היא בציבור לגבי הדלקת נרות, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תמידין ומוספין (הלכה י') "והדלקת הנרות דוחה את השבת ואת הטומאה כקרבת שקבוע לו זמן, שנאמר להעלות נר תמיד", ודבר ברור הוא שזהו דוקא טומאת מת. ומיהו עשיית השמן שהוא ממכשירי הדלקה אינו דוחה את הטומאה דומיא דמכשירי מילה, וכמו שכתב הרא"ם ז"ל, ויש לחלק ממנורה לשמן, דאי לאו הכי איך עשו המנורה, עכ"ל.

ועיין עוד בבכור שור (שבת כא:) שכתב וז"ל: אמנם מ"ש (הרמב"ם) [הרא"ם] ז"ל שם שהשמן גופיה מכשירי הדלקה הוא ואין מדליקין שמן טמא עיין שם, לא ידעתי מנ"ל הא דסתמא אמרינן שם ביומא דכל טומאת מת בצבור רחמנא שריא, ולשון הרמב"ם ז"ל פ"ג מהלכות תמידין (ה"י) והדלקת נרות דוחה את השבת ואת הטומאה בקרבת שקבוע להם זמן שנאמר להעלות נר תמיד עכ"ל, ובקרבת פשוט שאפילו הקרבן נטמא קרב בטומאה, ותו דדוחק לומר שמדליק ע"י דברים שאינן מקבלין טומאה כדי שלא יטמא השמן, וכגון דא ה"ל (להרמב"ם) [להרא"ם] לפרש, עכ"ל.

ועיין עוד בערוך לנר (ר"ה כד: ד"ה בגמ' כדרך שעשו) שכתב וז"ל: אכן הקשה המהרש"א על מה שכתב הרא"ם דלכך עשו של עץ ושל חרס דהיו טמאי מתים דעל כן לא יכלו לעשות שמן טהור עד אחר ז' ימים דא"כ שכולם היו טמאי מתים איך הדליקו בימי חנוכה הלא הדלקה היא בהיכל ואין נכנסו בטומאה לשם. ולענ"ד לק"מ דהותרו ליכנס בטומאה דהדלקת נרות היו מקרבת שקבוע להם זמן שדוחה שבת וטומאה וכמ"ש הרמב"ם הל' תמידין ומוספין (פ"ג ה"י) ומה דאמרינן שהיונים טמאו כל השמנים צ"ל שהיה טומאת שרץ ונבלה שלא הותרה בצבור וכו', עכ"ל. ועעו"ש.

[הרי] היה בשמן שיהיה טהור^{טז}, ואיך לא נטמא [השמן] במנורה, ובשל עץ נמי לקבלה [מקבל טומאה]^{כז} (וצ"ע בר"מ ז"ל פרק ח"י מכלים (כ"א) מנורה לא בית קיבול הוא^{טז}, ואי"ה יבואר (לכלן ד"ה ואני כעני, וד"ה ואולי עעות)), ולמאן דאמר (כצ"ל לכלן ד"ה עיין ראש השנה) של עץ פסול למנורה כי אם מתכות דווקא, על כרחך הניחו במנורה למעלה בקערותיה הזהב שברי כלי חרס הנמצאים "בסתם"^{כז} כלים שדרך לעשות, דהיינו מכלים המקבלים סאתיים, שברו ונשארו שברים פחות מחצי לוג, הניחו השברים בקערת זהב של מנורה, וראוי להדליק במקדש כעין זה^{כז}, ואם כן

^{כב} ודלא כרא"ם שהביא להלן (ד"ה ואחר ההתבוננות) דס"ל דטומאה דחוייה בציבור ולא הותרה, ולכן הוצרכו לעשות מנורה חדשה אף באופן שהשמן לא היתה נטמאת במנורה, וגם הוא דלא כמהרש"א במס' שבת (שהביא ג"כ להלן) דלא כולם היו טמאי מתים ויכלו הטהורים לעשות מנורה חדשה טהורה, והבן.

^{כד} עיין בפני יהושע (שבת כא: ד"ה שם מאי חנוכה), שכתב וז"ל: ולכאורה יש לתמוה כל טורח הנס זה למה, דהא קי"ל טומאה הותרה בציבור והוי יכולין להדליק בשמן טמא, ובשלמא למ"ד דחוייה בציבור (פסחים עט.) ניחא הכא שפיר קצת, משא"כ למ"ד הותרה בציבור דאפילו הדורי לא מהדרינן כדאיתא ביומא (ו:) א"כ קשה טובא וכו'.

לכך נראה דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חובת המקום עליהם, כדאשכחן שנעשה זה הנס תמיד (אבות פ"ה מ"ב) שלא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם, והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד מלכות יון הרשעה שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל וגזרו כמה שמדיות, ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו בשונאיהם, לכך נעשה להם ג"כ נס זה בענין הנרות שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם, כדדרשי נמי לענין נר מערבי, אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך, לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיו עת רצון, **להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה**, כן נראה לי נכון, עכ"ל.

^{כה} וכמ"ש במהרש"א במס' שבת, הביאו להלן ד"ה ואני העני.

^{כו} וז"ל: כלי חרס אינו מקבל טומאה עד שיהיה מקבל ועשוי לקבלה, אבל אם לא היה לו בית קיבול או שהיה מקבל ולא נעשה לקבלה אינו מקבל טומאה כלל לא מן התורה ולא מדברי סופרים, לפיכך הכסא והמטה והספסל והמנורה והשלחן של חרס, וכן כל כיוצא בהן מכלים שאין להם תוך אינן מקבלין טומאה, עכ"ל.

^{כז} דיין לשון מהרש"א שכתב דהיינו הבאין "מסתם" כלים וכו'. ובזה מיושב מה שתמה בס' לב אריה על המהרש"א, שהלא יכלו לקחת שברים מכלים גדולים מסאתיים ששיעורם בלוג, דלא מצאו כלים כאלו, כמ"ש להלן בסוף דבריו, ורק כלים אלו שהדרך לעשות בסתמא, מזה מצאו ושברוהו לצורך המנורה.

^{כח} מיישב בזה קושיית הבכור שור (שבת כא: ד"ה עוד ראיתי), שהקשה וז"ל: עוד ראיתי למהרש"א ז"ל בחולין דף נ"ה (ע"א) שכתב דלת"ק דר"י דפוסל מנורה של עץ דלא עשאו כ"א משברי כלי חרס היותר גדולים והם פחות מחצי לוג וטהורים ולהכי היה נס גם ביום ראשון שדלק כל הלילה עכ"ד. ולענ"ד אשתמיטתיה ש"ס ערוכה דסוכה דף נ' (ע"ב) דמתבאר שם דמאן דפוסל של עץ כ"ש של חרס, ומאן דמכשיר של עץ עכ"פ פוסל בשל חרס, גם א"א לדחוק בשום פנים ולומר שעשו מנורה של מתכת בלא גביעים וכפתורים ולכן אינו מקבל טומאה דה"ל גולמי כלי מתכות כמ"ש חולין דף כ"ב (כ"ה ע"א), רק שלא עשו הנרות שעליהם כלים בפני עצמן וראוים לקבל טומאה שא"צ שום שיפה או שיבוץ ולמ"ד של עץ נמי היינו שעשו כל המנורה בלא הנרות דה"ל פשוטי כלי עץ ואח"כ לקחו שברי כלי חרס והעמידו במקום נרותיה, ואנן לא פסלינן מנורה של חרס כ"א שכל המנורה של חרס אבל אם רק הנרות הם של חרס שפיר דמי, דגם זה אינו, דהא אמרי' להדיא בזבחים דף צ"ו (ע"ב) דאפי' למ"ד שעושין כלי שרת של עץ מ"מ של חרס לא עבדינן, **ופשוט דהני נרות כלי שרת נינהו**, דהא אפילו החצי לוג ששופכין ממנו להנרות ה"ל כלי שרת כמ"ש מנחות דף פ"ח (ע"א), וכמה מקראות משמיעין שנמשח נרותיה דמנורה, ואין מהצורך להאריך בזה כלל, ותו דשברי כלי חרס ה"ל כפחותים דלכו"ע לא עבדינן כמ"ש בסוטה דף י"ד (ע"ב), וקרינן בהא הקריבהו נא לפחתך גו', גם פשוט דכל הפסול למנורה אפי' בשעת הדחק פסול, להכי מתירין חכמים לעשות תבנית מנורה של עץ, ואילו היה כשר לגבוה בשעת הדחק היה אסור לעשות כמוהו דה"ל משמשין, ותו דלמה הוצרכו להעמיד שברי כלי חרס לנרות ולא היה אפשר להם כ"א פחות מחצי לוג שראוי ליתן בנר, ה"ל להעמיד כלי אבנים כלי אדמה בחצי לוג ממש כדינו דאין בהם טומאה כלל, דאין סברא לומר דעדיף לכלי שרת כל שברי כלי חרס מכלי אבנים וכלי אדמה שלימים, ומחזורתא דלא אמר רבינו מהרש"א דברים אלו כ"א לחדד בו את התלמידים, עכ"ל.

ועיין עוד בערוך לנר (ר"ה כד: ד"ה בגמ' כדרך שעשו) שהביא דברי המהרש"א, וכתב עליו וז"ל: וצריך לפרש כוונתו דאעפ"י דשל חרס פסול לכ"ע מ"מ כיון שלא היה אפשר בענין אחר שהרי גם של עץ פסול לת"ק לכן עשו כן. ובזה יש לפרש מה שאמרו לו משם ראייה שפודין של ברזל וכו'. ולכאורה דוחק לומר שר"י בר"י אמר שקר אליבא דחכמים שלא

בלילות הארוכים פחות מחצי לוג היה נס גם בליל א', יע"ש. וביאר (מכרש"א שס צסופו) רמז בזכר' (ד, י) פי מי ב'ז ליום קטנות, בלילות ארוכות היה נס אף בליל א'. והנה חנוכה היה אחר כך [אחר זכריה], רק הנביא רמז עליו להבא. והא דכלי חרס [מקבל טומאה, היינו] שלא מסומכין דווקא, עיין ר"מ ז"ל פרק י"ח דכלים (כלכ"י) ^{כט} [שכתב כן], אם כן היה תיקון אחר, ליקח חרסין שצריך סמיכה ולסמוך בקערות זהב במנורה, יש לומר שלא מצאו, כמו שלא מצאו מכלים גדולים ביותר המוזכר במשנה פרק ב' דכלים. ועיין אורח חיים הלכות חנוכה (סימן) תר"ע ופריי שם בטורי זהב (משנאות זכז אות א'), ואי"ה יבואר עוד.

בענין אם יש להקל בתענית יארציט בערב חנוכה - ואף המתענה אם הוא בער"ש י"ל דאין להשלים, והמיקל לאכול אחר חצות אפשר דלא הפסיד - צ"ע להב"ח אי מותר להתענות תענית שעות בערב חנוכה

שאלה. יארציט כ"ד כסלו ערב חנוכה להתענות, עיין סימן תרפ"ו במגן אברהם (סי"ק) א' המיקל ^{לא} כב"ח לפניהם אסור כו', ובסימן תקע"ג (סעיף א') ותר"ע (סעיף א') ופרי חדש סוף אות א', ואשל אצרכס אות ד') ובאליה רבה (סימן תר"ע אות ז') ^ל. ואם חל ערב חנוכה עש"ק, יש לומר דאין להשלים [התענית], עיין סימן רמ"ט בטורי זהב

עשו מנורה של עץ ועוד דלשון משם ראייה בכל מקום הוא בניחותא שמביאין ראייה לדבריהם שפסול של עץ כמ"ש בספרי סוכה (דף ב) ומה ראייה היא זו אבל עפ"י הנ"ל י"ל דודאי אמת היה שעשו של עץ בימי חנוכה שעדיין היו טמאי מתים משום טומאה ומזה הוכיח ר"י בר"י דשל עץ כשר דאל"כ איך הדליקו בשל עץ דדוחק לומר כיון דאי אפשר בענין אחר היו מכשירין כמ"ש המהרש"א אבל חכמים השיבו דאדרבה משם ראייה לדברינו דשפודין של ברזל היו פי' כשנטהרו היו עושין שפודין של ברזל וחפום בבדיל ואם היה של עץ כשר למה לא הניחו מנורה של עץ אע"כ דשל עץ פסול ובימי חנוכה רק מפני הדחק הדליקו בה כמ"ש המהרש"א אבל של חרס ודאי פסול. ור"י בר"י י"ל דלא פליג על חכמים שאח"כ עשו של ברזל ומ"מ ס"ל דאין ראייה משם דשל עץ פסול אלא דשל ברזל עדיף משל עץ כמו שאח"כ עשו של כסף ושל זהב, עכ"ל.

^{כט} וז"ל: כל הכלים שנשברו ונפסדה צורתן אין שבריהן מקבלין טומאה אף על פי שאותן השברים ראויין לתשמיש, חוץ משברי כלי חרס שאם היה בהן חרס הראוי לקבל הרי הוא מקבל טומאה שנאמר וכל כלי חרס מפי השמועה למדו שזה לא בא לרבות אלא שברי כלי חרס, בד"א כשהיה לחרס זה תוך לקבל בו המשקין כשהיה החרס יושב לא סמוך אבל אם אינו יכול לקבל אלא א"כ סומכין אותו אינו מקבל טומאה, עכ"ל.

^ל וז"ל: בחנוכה וכו'. וב"ח כתב דבחנוכה אסור להתענות לפניו, ובאמת יש נוהגים להתענות לפני חנוכה תמורת ערב ראש חדש, ואין לשנות מנהגם, אבל לכתחלה לא ינהוג כן, על כל פנים אסור לגזור בו תענית צבור (ראב"ח סימן ה'), ואף ביום שלאחריו אסור (כנסת הגדולה), עכ"ל.

^{לא} לכאורה הכוונה שמיקל שלא להתענות, וכהב"ח דס"ל דאסור להתענות לפני חנוכה, יש לו על מי לסמוך.

^{לב} ועיין בשו"ת הר הכרמל (או"ח סי' י') וז"ל: שאלה, תענית יא"צ אם מחויב להתענות בערב חנוכה או לא, ואת"ל דא"צ זה שהתחיל כבר להתענות והתענה כמה פעמים, אי יכול אח"כ שלא להתענות, או הוי כמו נדר". ומאריך בתשובתו לברר כדעת הב"ח דלפני חנוכה אסור בתענית, ואח"כ מסיק בזה"ל: היוצא מכל הנ"ל דמדעת התוס' אין הכרע ונוטין יותר לאסור בחנוכה לפניו להתענות, וכן יש לפרש דעת הרא"ש והטור כנ"ל, ומשמעות דברי הר"ף הוא לאסור, ודעת רבינו אפרים והמאור והר"ן והרי"א והראב"ד והב"ח ומהראנ"ח להדיא כתבו לאיסור בחנוכה לפניהם, ואף לכל החולקים ומתירין להתענות, אם אינו מתענה אין כאן איסור כ"כ, כיון דתענית יא"צ אינו אלא מנהג מצוה, להכי שב ואל תעשה עדיף שלא להכניס עצמו באיסור, ומכ"ש היכי דבלא"ה אינו רוצה להתענות כנ"ל. וזה שכבר התענה כמה שנים יא"צ בערב חנוכה הוי נדר בטעות ולא כלום, כמ"ש ביו"ד סימן רל"ב סעיף י'... וכ"ש לדעת מהר"י מינץ בתשובה דאין בתענית יא"צ מתחילה לתענית נדר שאדם נודר ומקבל על עצמו להתענות אלא מנהג בעלמא ... א"כ נראה שאין בזה רק מנהג מצוה, על כן וודאי אין להחמיר בתענית יא"צ להתענות לפני חנוכה, ואפשר כו"ע מודים בתענית זה, ולא פליגי אלא אם קיבל על עצמו תענית וחל בערב חנוכה או תענית חלום וכו', עכ"ל [והובא בקיצור בשערי תשובה (סימן) תר"ע אות ב'), ושם כתב דלענ"ד אין להקל בזה כיון שאפשר בהתרה ע"י חרטה שאילו היה יודע שיש איסור בזה לא היה מתענה היום].

וע"ע בשו"ת דברי משה להגר"מ האלבערשטאם חבר הביד"צ דקרתא דירושלים (ח"א סי' ל"ז) שכתב דאף דבנוהג כצאן יוסף כתב דאי איקלע יארציט בכ"ד כסליו מחויב להתענות בו ביום, מ"מ שב ואל תעשה עדיף, וליתר שאת יעשה סיום מסכת, יע"ש.

(ס"ק) ג' [שכתב דהמיקל בדבר שלא להשלים בער"ש לא הפסיד, בפרט מי שמצטער בתעניתו לא יצטער בהתחלת שבת]^{לג}, וכאן [דאיכא] תרתי ערב חנוכה וערב שבת הוה כעין ספק ספיקא לחומרא [ואין להשלים התענית]. והמקיל לאכול אחר חצות^{לד}, אפשר^{לה} לא הפסיד כהאי גוונא. ולענין אין מתענים לפניו, אי תענית שעה אסור למאן דסבירא ליה כן^{לו}, וצ"ע*.

קושיא על המהרש"א דאף מנורה של עץ שי"ל בית קיבול לשמן אינו מקבל
טומאה, כיון שאינו משמש אדם לבד רק משמש משמשי אדם

ואנני העני מתפלא על עצמי, שלא זכיתי להבין דברי קדשו של מהרש"א ז"ל פרק ג' חולין (דף) נ"ה (עמוד) ב' (כמ"ל), ובשבת (פרק) במה מדליקין (דף) כ"א (עמוד) ב' (ד"כ עמאלו כל השמים)^{לז}, מנורה של עץ כתב דיש בה בית קיבול, היינו [שנותנין בו] שמן להאיר, שהרי מפורש כתב הר"מ ז"ל פרק ד' דכלים (כלכס א')^{לח}, וכן הוא במשנה כלים פרק י"ו משנה ז'^{לט}, ובתורת כהנים פרשת שמיני פרשתא וי"ו (סוף פרק ז') סימן ד'^{לז}, מְּכַל פְּלִי עֵץ (ויקרא יא,

^{לז} וז"ל: ולענין תענית יאר צייט כ' רש"ל בתשו' סי' ט' דנהגו להשלים בע"ש רק שהוא היה מקובל באם אירע יא"צ הראשון בע"ש אז המנהג שלא להשלים ונתן טעם לזה ע"פ תשובת מהרי"ק דיום שמת אביו חשוב כמו נדר ובשבת לא חל הנדר אלא דאם חל בחול אז חל הנדר וחייב להשלים גם בע"ש וסיים וראייה דהא אפי' מי שקיבל עליו התענית סתם בע"ש מחוייב להשלים ע"כ. ולעני' ד תמוה דמ"ש אותה שעה שחל השבת מיום השבת דפטור מתענית זה אף על פי שכבר התענה בחול ותו דהא לא מקרי דרך נדר אא"כ הי' בדעתו שינהוג כן לעולם כמבואר ב"ד סי' רי"ד ותו מדהביא ראייה ממקבל תענית סתם דחייב להשלים ואנן לא קי"ל הכי כמ"ש כאן רמ"א ע"כ אני אומר דהמיקל בדבר שלא להשלים בע"ש לא הפסיד בפרט מי שמצטער בתעניתו לא יצטער בהתחלת שבת ועוד נראה דמ"ש בגמ' הני בר בי רב דיתבי בתעניתא בכל ע"ש והטור הביאו היינו דוקא באותן שמכירים בעצמן שאחר התענית יהיו תאבים לאכול משא"כ באותן שהם חלשים אחר התענית והאכילה אינה נוחה כל כך עליהם לא יתענו וראייה מסי' תרפ"ו לענין פורים שחל ביום א' עיין מה שכתב שם, עכ"ל.

^{לח} עיין סימן תקס"ב משבצות זהב אות א' ואשל אברהם אות ה', ובביאור הלכה שם (ד"ה עד שיצא).

^{לה} מה שכתב רק בדרך אפשר, ולעיל משמע שמיקל לגמרי שלא להתענות בערב חנוכה כלל אף ביום חול, אולי לעיל כוונתו שהמיקל יש לו על מי לסמוך, אבל אין לעשות כן לכתחילה. או דשאני הכא שאיש זה כבר התחיל להתענות והראה בזה דנקט כדעת המקילין להתענות, א"כ אין לו לפסוק התענית לאחר חצות.

^{לו} עי' סימן רפ"ח מג"א סק"א בשם מהרי"ל, דלשם תענית אפי' שעה א' אסור.

^{לז} וז"ל: טמאו כל השמים כו'. ולא היה אפשר לתקן שמן טהור עד ח' ימים לפי שהיו טמאי מתים, כמ"ש הב"י והרא"ם בביאוריו לסמ"ג (הל' חנוכה), וע"ש ברא"ם במה היו הנכרים מטמאין. גם כתב שם, כיון דהיו כולן טמאי מתים היאך הדליקו המנורה והרי טמאו את השמן בהדלקתו, ותירץ שהדליקו אותו על ידי פשוטי כלי עץ, עכ"ל. ואין זה מספיק, דמ"מ כיון דכולן טמאי מתים היו היאך נכנס המדליק במקדש בטומאה, וע"כ נראה דלא היו כולן טמאי מתים, אלא מאיזו סיבה היה שלא היה להם שמן טהור, וכמ"ש הר"ן שהיה להם שמן רחוק ד' ימים כו', ע"ש. ובזה יתיישב נמי מה שהקשה הרא"ם היאך הדליקו במנורה טמאה כו' עיין שם, דהשתא כיון דלא היו כולן טמאי מתים היו יכולין לעשות מנורה חדשה. והרא"ם כתב לפי דרכו שהיו כולן טמאי מתים, וי"ל שהיו עושין מנורה של עץ, כדתניא בפרק כל הצלמים ר"י אומר של עץ לא יעשה כדרך שעשו בית חשמונאי כו', ע"ש. ולא ידעתי מה תיקן בזה, דהא נטמאה המנורה בנגיעה בעשייתה גם בשל עץ, שהרי היה למנורה בית קיבול, ור"י נמי לא קאמר דהיה של עץ אלא משום דהיה בית חשמונאי עניים אז. ויש ליישב לפי דרכו שהיה מנורה של עץ עשויה כבר ביד מי שהוא במקום אחר ולא נטמאה שם, ונטלוה ע"י פשוטי כלי עץ ונשאוה למקדש, וצ"ל דאותו האיש שעשאה כבר כתבנית המנורה גם בשל עץ עשאה באיסור, לר"י דשל עץ נמי אסור מריבוי דקרא, ודו"ק, עכ"ל.

^{לח} וז"ל: שלש מדות בכלי עץ שאינן עשוין לקבלה, כל כלי עץ העשוי לתשמיש אדם בלבד כגון הסולם טהור ואינו מקבל טומאה כלל ולא רבוהו חכמים לטומאה, וכל כלי עץ העשוי לתשמיש הכלים והאדם כגון השלחן והטבלא והמטה וכיוצא בהן מקבלין טומאה, ומניין שהן לתשמיש אדם ותשמיש משמשיו שהרי מניח הקערות על השלחן והכוסות על הטבלא והמצעות על המטה, וכל כלי עץ העשוי לתשמיש הכלים בלבד שהרי הוא משמש משמשי אדם אם לא היה משמש את הכלים אלא בשעת מלאכה בלבד הרי זה טהור מכלום כגון מנורה של עץ שמשמשת הנר בשעת הדלקה וכו', עכ"ל.

^{לט} וז"ל: הכלל אמר ר' יוסי, כל משמשי משמשיו של אדם בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה טמא, וכל שאינו אלא בשעת מלאכה טהור, ע"כ.

(ג) ולא כל כלי עץ, פרט קולב נחותא "מנורה"^{מא}, ובקרבן אהרן שם^{מב} שהמנורה תשמש לנר בלבד [ולא לאדם] בשעת מלאכה בלבד [ושלא בשעת מלאכה אינו משמש, ולכן] טהור מכלום, וכמו שאמר רבי יוסי הכלל בכלים שם (פרק ט"ז מ"ז) משמש משמשי האדם בשעת מלאכה טהור, דהיינו מנורה של עץ שהבית קבול שלהם משמשים לשמן ולקנדיאל בשעת מלאכה בהדלקתן והשמן משמש לאדם, נמצא טהור המנורה מכלום אף על פי שיש [בן] בית קבול, דלא דמי "לשק" שמשמש אדם יתכסה בו, ומשמש למשמשיו מניח שם כליו [אף שלא בשעת מלאכה].

דבר שמשמש האדם לבד ויש בו בית קיבול, י"א שמקבל טומאה

ומיהו משמש האדם לבד ויש בו בית קבול, כסולם נקוב, יש אומרים טמא היא^{מג}, עיין משנה למלך שם (כלכל א')^{מח}, ובהלכות סוכה באורח חיים (תרל"ב) [תרכ"ט] (סעיף ז' וט"ז) סק"ט ומג"א סק"ח ופרמ"ג (שם) מזה, ובעו"ה אינו לנו ידיעה, ובפרט בדיני טומאה וטהרה רחבים מני ים, וצ"ע כעת.

*

שאלת הגמ' 'מאי חנוכה' אינו על השם "חנוכה", אלא על איזה נס קבעוה, ואילו לשון חנוכה הוא ע"ש "חנוכת המזבח" - לרבא דכל מילתא וכו', א"כ מנורה שנעשה באיסור אינו כשר להדלקה במקדש

ומה שכתב מהרש"א ז"ל (שנת כא: ד"כ מאי חנוכה)^{מח} "חנוכה" [מלשון] חנוכת המזבח, עיין אליה רבה אורח חיים

^{מא} וז"ל: כלי עץ יכול הסולם והקולב והנחותה והמנורה, תלמוד לומר מכלי עץ ולא כל כלי עץ, או יכול שאני מרבה השולחן והטבלא והדולפקי, תלמוד לומר לכל כלי עץ ריבה, מה ראית לרבות את אילו ולהוציא את אילו אחר שריבה הכתוב מיעט תלמוד לומר שק, מה שק מיוחד שהוא משמש את האדם ואת משמשי האדם, אף אני מרבה השולחן והדולפקי שהם משמשים את האדם ואת משמשי האדם, ומוציא את הסולם שהוא משמש את האדם ואינו משמש משמשי האדם, ע"כ.

^{מב} והובא כמה פעמים בתוספות (סוכה ה. ד"ה מסגרתו למטה, ומנחות לא. ד"ה שידה, ודף צו: ד"ה לדברי).

^{מג} וז"ל: ת"ל שק. דאמר שק להשוות אלו הכלים לשק, להראות לנו שלא נרבה אלא הדומים לשק, ומה שק משמש את האדם בעצמו, שלפעמים ישב עליו או יתכסה בו...

ומוציא אני את הקולב ואת הנחותא ואת המנורה. שהם משמשים תשמישי האדם אבל לא האדם, דהנחתא להשים עליה כלים, והקולב לדפוס למה שרוצה לעשות שהוא משמש אל מה שירצה לעשות שהוא ממשמשיו, והמנורה כגון מנורה של עץ שמשמשת לדלוק בו את הנר לבד.

ובמשנה פי"ו דכלים הוסיף ר' יוסי ושם חלוק גם במשמש את משמשי האדם, והוא שכל כלי שהוא משמש את הכלים בלבד, אם אינו משמש הכלים אלא בשעת מלאכה לבד, הרי זה טהור מכלום, כגון מנורה של עץ שמשמשת את הנר בשעת הדלקה לבד, או הנחתא שמשמש את הכלים בשעת מלאכה לבד, שאינם משימין אותם תחת הכלים אלא בשעת מלאכה לבד, אבל אם היה משמש את הכלים בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה כעין כסוי בקערה ותיק הסייף והסכין וכיוצא בזה, אעפ"י שאינם משמשים אלא למשמשי האדם הם מקבלים טומאה, לפי שהכל צריך להם תמיד אלו הם דברי רבי יוסי במתניתין, וכותב הברייתא כאן לא הוצרך להביא דברי רבי יוסי, לפי שמבואר זה בדברי הברייתא, לפי שלא מיעט אלא נחותא ומנורה וקולב שהם דברים שאינם משמשים למשמשי האדם אלא בשעת מלאכה לבד.

^{מח} ודלא כמ"ש בתו"כ הנ"ל דמוציא אני את הסולם שהוא משמש את האדם ואינו משמש את משמשי האדם. או צריכין לומר ד"א אלו מפרשין התו"כ דאיירי באין נקוב.

^{מח} וז"ל: כגון הסולם טהור וכו'. כתב הרמב"ן בתשובה סי' רט"ו דהיינו דוקא כשאין להם בית קיבול אלא ששליבותיו קבועות ע"ג ירכותיו אבל כשירכותיו נקובים לקבל ראשי השליבות הוא מקבל טומאה דבית קיבול העשוי למלאת שמיה קיבול. ועיין לעיל פ"ב דין ג', עכ"ל.

^{מח} וז"ל: מאי חנוכה כו'. ופירש הר"ן כלומר חנו בכ"ה כו' ע"ש, וק"ק מאי חניית שייך הכא כיון דהותר בהן מלאכה ולא נתנו לי"ט אלא להלל ולהודות, ונראה לפרש דנקרא חנוכה ע"ש חנוכת המזבח, כדאמר' בפרק ר' ישמעאל (ע"ז נב.) דבית חשמונאי גזזו אבני מזבח ששקצו אנשי עו"ג לע"ז והוצרכו לבנות מזבח חדש, ולכך נקרא חנוכה, ולא קאמר הכא מאי חנוכה, אלא מאיזה נס קבעו אותו להדליק בו נרות. גם לפי מדרש ב"ר (כ"ה בתנחומא פקודי, ופסיקתא רבתי רפ"ו) שמלאכת

סימן תר"ע (אות א')^מ [שהביא קושיית הכנסת הגדולה, דבגמ' קאמר בפירוש דנתקנו מפני נס ההדלקה, ואיך אמרו מפני שחנכו הבית וכדו'], ולמהרש"א ז"ל [אתי שפיר] כפשוטו, הנס בנרות, ושם חנוכה [על שם] חנוכת המזבח, ויש לומר [עוד דנקרא חנוכה על שם] חנוכת המנורה למאן דאמר (כר"ס) כהנאותיו לסמ"ג כלכות חנוכה דף כו: אות ז', כוצא בפר"ח סימן תר"ע אות א' ד"כ וכתב כר"ס) עשאו [מנורה] של עץ מחדש. ולמה שכתב מהרש"א ז"ל (שם ד"כ עמ"ל כל השמנים)^מ אדם אחד עשאו תחלה של עץ קודם המלחמה זמן רב ובאיסור, כי אסור לעשות תבנית המשכן וכליו, ולפי זה לרבא (תמורה ד:): כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד לא מהני, וליתא לעשיה ידיה וכמאן דלא עבידא דמי^מ, צ"ע בזה^מ, והבן גם זה *, ואי"ה יבואר עוד (דרוש לחנוכה). ועיין פרי חדש אורח חיים (סימן) תר"ע כתב כמהרש"א ז"ל (בחולין) מנורה יע"ש^י, ובעכו"ם (מס' עזוב זרע) פרק כל הצלמים דף מ"ג (עמוד) א' וראש השנה (דף) (כ"ה) [כ"ד] (ע"א וע"ב) ומנחות (דף) (כ"ח) (ע"ב)^כ, ואי"ה יבואר.

מעיר על המהרש"א דלפי דבריו הול"ל כפשוטו, שמצאו מנורת זהב שנעשה באיסור מכבר, והביאוהו לביהמ"ק ע"י פשוטי כלי עץ

ודבריו מהרש"א ז"ל, יש לומר כפשוטו, דמנורה עץ שעשה איש א' כבר, [א"כ] למה לא נימא שמצאו מנורה זהב עשה איש אחד כבר^כ, ואי איך עשה באיסור, גם עץ קשה לרבי יוסי (צצרייתא כ"ל) דמכשיר בפנים בשל עץ, ואי איך לקחו למאן דאמר טמאוהו בנגיעתם, של עץ נמי קשה דבית קבול הוא, ועל ידי פשוטי כלי עץ, יש לומר גם

המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו ולא חנכוהו עד ר"ח ניסן ושבנו נולדו האבות והקב"ה שילם לו בימי מתתיהו כו', היינו נמי שהיה כמ"ש ששילם לו להיות ביום חינוך המזבח ע"י מתתיהו ששקצו אנשי עו"ג מזבח הישן, עכ"ל.

^מ וז"ל: כתב בשלטי הגיבורים שסביב (הגמרא) [הגהות מרדכי] [שבת פ"ב ע"א אות ב] לפי שאז חנכו הבית מעבודה שבטלו היוונים, ובעל העתים כתב לפי שבטלו המילה שהיא לח' ימים ע"כ. והקשה כנסת הגדולה [הגהות ב"י] הא טעם בש"ס [שבת כא ע"ב] משום נס דנרות, אלא צ"ל דרוצים לתרץ הקושיא הא נס דנרות אינו רק ז', ולא ידעתי איך מתרץ קושיא זו לטעם ראשון ע"כ. ולענ"ד לא קשה מידי, דבספר המכבי [ח"ב עמוד ריא] ובפיוט דשבת שני דחנוכה [פיוט אודך] ובמגילת תענית [פ"ט] איתא להדיא שחנכוהו באלו ח' ימים, שהיונים שקצו, וסותרו המזבח ובנאוה מחדש וחנכוהו, עכ"ל.

^מ הועתק לעיל (ד"ה ואני העני).

^מ ולכן הוצרכו לעשות מנורה חדשה, וזהו ענין החינוך.

^מ ע"י בשו"ת מהרי"ט (סימן ס"ט), ובמנחת חינוך (סוף מצוה שס"א), בענין אם גם לענין עשייה כזה אמרינן גם כן דאי עביד לא מהני.

^י אולי הכוונה במה שהקשה על הרא"ם דבשעת עשיית המנורה טמאוהו, וז"ל: גם מה שכתב שעשו מנורה של עץ קשה טובא, דסוף סוף הרי טמאוהו כשגמרו לעשותה, דהשתא לא הויא פשוטי כלי עץ. ותו קשה, דהא קי"ל (רמב"ם פ"א מהל' בית הבחירה הלכה י"ח) כרבנן (מנחות כח): דדוקא ממיני מתכות שרי, אבל של עץ לא. ובברייתא דפרק כל הצלמים דאיתי, לא סיימוה קמיה, שהרי מסיימה, אמרו לו שפודין של ברזל היו וחפום בבעץ, ודו"ק, עכ"ל.

^כ בכולם הובא ברייתא דלהלן, וז"ל: תניא לא יעשה אדם בית תבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר תבנית עזרה, שולחן תבנית שולחן, מנורה תבנית מנורה, אבל הוא עושה של ה' ושל ו' ושל ח', ושל ז' לא יעשה אפילו של שאר מיני מתכות, רבי יוסי בר יהודה אומר אף של עץ לא יעשה, כדרך שעשו בית חשמונאי, אמרו לו משם ראה שפודין של ברזל היו וחופין בבעץ, העשירו עשאוהו של כסף, חזרו והעשירו עשאוהו של זהב, עכ"ל.

^כ וכן הקשה הבכור שור (שבת כא:), וז"ל: ולא הבנתי דבריו, דא"כ ל"ל לרא"ם לאוקמה בשל עץ, אפי' בשל מתכת נמי. אבל נ"ל דעיקר קושיית הרא"ם היתה, דאין לומר שמצאו מנורה עשויה כבר, דהא הכל נטמא הנעשה למקדש, והיחיד לעצמו אסור לעשות, ולכן פ"י שעשו עתה מנורה של עץ בלא הנרות שעליה שהיא טהורה, כמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ד מה' כלים, והוא מתני' פ"ב דכלים, והנרות כבר מצאו טהורים, שהרי מותר לעשות, והעמידום על המנורה של עץ ע"י פשוטי כלי עץ, דאפי' למ"ד קבועים היו הנרות במנורה, היינו דוקא במנורה של זהב דבאה מקשה כמ"ש מנחות דף כ"ח (ע"א), ובלא"ה צ"ל דהנרות של מתכת היו, דשל עץ א"א להדליק בו שלא ישרף. ועי"ל דאפי' של עץ עם בית קיבול לא נטמא, דכלי עץ העשוי לנחת הוא כדמוכח שלהי חגיגה, דאע"ג שהיה אפשר לטלטלו, מ"מ כיון שנעשה שלא לטלטלו משם ה"ל לנחת, ואינו מקבל טומאה לא בעשייתו ולא אח"כ, עכ"ל. [וכעין תירוצו כאן כתב רבינו להלן ד"ה ואולי טעות, יע"ש].

כן של זהב כהאי גוונא. ועיין שו"ת חכם צבי סימן סמך¹², ובמורה דעה סימן קמ"א בש"ך (ס"ק ל"ד) תבנית אולם¹³, ובר"מ ז"ל פרק (א') [ז'] מהלכות בית הבחירה (כלכ"י)¹⁴.

ישוב דברי הרא"ם

ואחרי ההתבוננות בספרים, ראיתי כי דברי הרא"ם ז"ל יש לו מקום¹⁵.

עייין ראש השנה דף כ"ד ע"ב ומנחות דף כאף חית ע"ב ועכו"ם דף מ"ג ע"א, רבי יוסי בר יהודה לא של עץ, אמרו לו "משם" ראייה, כי "העשירו" [עשאוּם של כסף חזרו העשירו עשאוּם של זהב], לכאורה דברי מותר, היה לו לומר שפודין ברזל היו לא עץ [ותו לא], גם העשירו¹⁶, גם לרבי יוסי בר יהודה כן [שלאחר שהעשירו החליפו מעץ לכסף ומכסף

¹² וז"ל: וע"ד המנורה של שבעה קנים וע"ג שמנה נרות שהוריתי להיתר, לא ידעתי במה נסתפק כת"ר דכיון דאין אסור אלא בתבנית אותה של מקדש שהיתה של שבעה קנים ושבעה נרות:

הדבר ברור כשמש דכל שאינה באותו הענין שמותר וכדאמרי' שלא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה תבנית אולם ופירש"ז"ל באורכו ורחבו ורומו ושיעור מידת פתחיו אבל אם נשתנה במקצת מותר ע"כ ואין ספק שהוא הדין באכסדרה תבנית אולם וחצר תבנית עזרה ושלחן תבנית שלחן שאינן אסורין אלא בשוין בכל שיעוריהן לאפוקי אם נשתנה באיזה דבר בין באורך בין ברוחב בין בקומה מותר הוא:

ואני תמה על מהרי"ק שורש ע"ה שכ' וז"ל עוד נראה לע"ד להביא ראייה לדבריו דודאי א"צ לעשות דוגמא ממש שהרי שנינו בברייתא לא יעשה אדם אכסדרה תבנית אולם וע"ז כתבו התוס' אף על גב דאולם היו לו ד' מחיצות כדתנן במס' מדות ואכסדרה אין לה כ"א ג' מחיצות דתניא בפ"ק דב"ב עולם לאכסדרה הוא דומה כו' ולקמן אמרינן עולם נברא בה' שהרוצה לצאת ממנו יוצא י"ל דמ"מ כיון שפתחו רחב וגבוה מאוד היה ניכר כאילו אין לו רק ג' מחיצות עכ"ל, הרי לך בהדיא דאע"ג דאולם היה לו ד' מחיצות כיון שהיה נראה כאלו אין לו רק ג' מחיצות אסרו לעשות אכסדרה בת ג' אלמא במראית העין תליא מילתא ואף על גב דלא עביד ממש דוגמת ב"ה כו'.

ואם ישאל שואל מה שפי' רש"י בפ' כ"ה וז"ל בית תבנית היכל כו' אבל אם נשתנה במקצת מותר אלמא דבעינן ממש דוגמת מקדש י"ל דשאני בית דאי לא עביד ממש דוגמת מקדש לא מינכר כולי האי כו' אבל במנורה ליכא למימר הכי אלא הם דברי הרב ז"ל, והם תמוהים מאוד שבא לחלוק עלינו את השוין, ולפע"ד מעולם לא עלה על לב התוס' לומר דאף שאינו דוגמת האולם ממש אסור משום שהוא נראה דוגמתו דא"כ איזה שיעור לנו להיתר ומי יגיד לנו עד היכן אדם טועה בדמיון מראית עינו ואף בבית תבנית היכל אם כולו עשוי דוגמתו אלא שיש שינוי קצת או רביעית אמה בקומתו או באורכו או ברוחבו או באחת מגובה או רוחב מידת פתחיו מי הוא החכם ויבן את זאת במראית עיניו שאינו דומה להיכל הקודש ועוד דפתח בדברי רש"י שהם נאמרים בבית ורצונו לחלק בין בית לאכסדרה ולהשוות בין דעת רש"י והתוס' וסיים אבל במנורה ובדין היה לו לחלק בין אכסדרה לבית ובאמת שקשה לחלק ביניהם כי מי פתי לא יידע ולא יבין בין דבר שיש לו ג' מחיצות לשיש לו ד' מחיצות והנלע"ד ברור הוא שכונת התוס' אינה אלא לפרש שמא בעלמא של אכסדרה האין יתכן לכנותו על האולם כיון שיש לו ד' מחיצות ותירצו מה שתירצו ובאמת אין איסור לבנות אלא דוגמת האולם בצלמו ודמותו באורך ורוחב וגובה ממש הא אם שינה באיזה דבר מותר וכדעת רש"י וכפשוטה של שמועה, עכ"ל.

¹³ וז"ל: אכסדרה תבנית אולם. אף על גב דאולם היה בו ד' מחיצות ואכסדרה אין לו אלא ג' מחיצות מ"מ כיון שפתחו היה רחב וגבוה מאד היה נראה כאלו אין לו רק ג' מחיצות, תוס', עכ"ל.

¹⁴ וז"ל: ואסור לאדם שיעשה בית תבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר כנגד העזרה, שולחן בצורת שולחן, ומנורה בצורת מנורה, אבל עושה הוא מנורה של חמשה קנים או של שמונה קנים או מנורה שאינה של מתכת אף על פי שיש לה שבעה קנים, עכ"ל.

¹⁵ נראה כוונתו ליישב קושיות המהרש"א על הרא"ם, (א) למה הוצרכו לעשות מנורה חדשה, והלא טומאה הותרה בציבור. (ב) איך לא נטמא השמן במנורה שהיתה טמא, ואי שעשו מנורה חדשה, הרי אף מנורה של עץ מקבל טומאה כיון שי"ל בית קיבול. (ג) איך נכנסו הכהנים טמאי מתים להדליק המנורה.

וע"ז תירץ, דס"ל להרא"ם דטומאה דחוויה היא בציבור ולא הותרה, והכהנים אף שהיו טמאי מתים כיון שאי אפשר בענין אחר הורשו להיכנס להיכל בטומאה, והשמן צ"ל שנתנו שברי כלי חרס ולא נטמאו. ומ"ש שדברי הרא"ם "יש להם מקום", אולי כוונתו עוד דלדבריו יתפרש היטב דעת ריב"ז שעשו מנורה של עץ ולא של כסף או שאר מתכות, דכיון דטומאה דחוויה היא בציבור מהדרינן אטתרה בכל מאי דאפשר.

¹⁶ כוונתו דלא זו בלבד שמיותר, אלא שגם ריב"ז מודה לזה שכשהעשירו עשאוהו משל כסף ומשל זהב, ומאי בעי בזה.

לזהב]. אלא לשיטת הרא"ם ז"ל כולם בירושלים הנמצאים טמאי מתים היו ממלחמה (עיין פרי חדש (סימן תר"ע אות א' ד"כ וכתעס)^{נב}), וטומאת מת דחוויה בצבור לא הותרה, עיין יומא פרק קמא דף זיין (ע"א, ודף ו: ג'), ורבי יוסי בר יהודה סובר של עץ מותר לכלי שרת, ולמנורה של זהב שללו עכו"ם, כמו שכתב רש"י ז"ל בעבודה זרה שם (ד"כ ומלכות)^נ, דאי למהדר אטהרה לכתחלה, וודאי מנורה זהב לכתחלה עיקר מצותה [ויעדיף מלעשות של עץ בטהרה], אלמא שללו [מנורה של זהב] ועשו של עץ, וכלי עץ המשמש למשמשי אדם אף על פי שמקבל [פ"י שיש לו בית קיבול] טהור כמו שכתבתי לעיל (ד"כ ואני העני), עיין ר"מ ז"ל פרק ד' מהלכות כלים (הלכא א'), ופך שמן הציקו מכלי חרס שאין מטמא מגבו (חולין כה).^{נא} והא דלא עשו מנורת זהב כמצותה ממש [אף שיהיה טמא], עניינם היו ולא השיגו לזהב כולי האי, ואף על גב שהיה אפשר בכסף ושאר מתכות, מהדרינן אטהרה גם למנורה שתהא עץ כאמור, שלא להכניס טומאה למקדש, וכהנינים [שהיו טמאי מתים ולא יכלו להיטהר] אי אפשר בענין אחר [וטומאה דחוויה בציבור], או הדליקו בעץ ארוך (עיין פרי חדש (סימן תר"ע אות א'))^{נב}. וחכמים היו להם בקבלה דלא של עץ עשו בזמן ההוא כי אם [שפודין של] ברזל, ואדרבה "משם" יש ראייה דעץ פסול, דאם לא כן טוב לעשות עץ כדברין דדחוויה בציבור ולהדר אטהרה, ושמא תאמר למה לא עשו כסף, אף לזה לא השיגו העשירו כו'.^{נב} ורבי יוסי בר יהודה מחולק עמהם בקבלה זו, שקבל שבזמן ההוא (ר"ו שנה קודם חורבן בית שני, עיין פרי חדש (סימן תר"ע ריש אות א' ד"כ וא"ת))^נ של עץ היה. וכי תימא לרבנן דשל ברזל היו אם כן נטמא השמן בנתינתו]ם לכפות המנורה שהיא טמאה מאחר שכולן טמאי מתים היו, ומה הועיל הנס, יש לומר כמו שכתב מהרש"א ז"ל (בחולין דף) נ"ה (עמוד ב') שנתנו בבזיכין המנורה שבר כלי חרס פחות משיעור חצי לוג שטהורים, ועליהם הציקו השמן, והיה הנס גם בלילה ראשונה.

^{נב} וז"ל: והטעם שהוצרכו להדליק ח' ימים לא פחות ולא יותר, הוא, שהיו טמאים לנפש אדם, והיו צריכין להמתין שבעה ימים מיום טומאתם, ויום אחד לכתוש הזיתים להוציא מהן שמן טהור, וכדכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ג מהח' חנוכה ה"ב). ואף על גב דקאמר רבי שמעון בן יוחאי (יבמות סא. ועוד) קברי גויים אין מטמאין באהל, מדכתיב "אדם אתם", אתם קרויין אדם, ואין אומות העולם קרויין אדם. הא רבנן פליגי עליה, וקיימא לן כוותיהו דרבינן ניהו, וכן פסק ר"י בעל התוספות ז"ל (שם ד"ה ממגע). ואפילו לדעת הרמב"ם (פ"א מהל' טומאת מת ה"ג) דפסק כרבי שמעון בן יוחאי מכח ההיא דהמקבל (בבא מציעא קיד:) דמשמע, דאליהו הכי סבירא ליה. אסיקנא בפרק הבא על יבמותו (יבמות שם) דכי מעטינהו קרא מטומאת אהל, אבל מטומאת מגע ומשא לא מיעטינהו, עכ"ל.

^נ וז"ל הגמ': איתמר טומאת המת רב נחמן אמר הותרה היא בציבור ורב ששת אמר דחוויה היא בציבור היכא דאיכא טמאין וטהורין בההוא בית אב כולי עלמא לא פליגי דטהורין עבדי טמאין לא עבדי כי פליגי לאהדורי ולאיתויי טהורין מבית אב אחרינא רב נחמן אמר היתר היא בציבור ולא מהדרינן ורב ששת אמר דחוויה היא בציבור ומהדרינן איכא דאמרי אפילו היכא דאיכא טהורין וטמאין בההוא בית אב פליג רב נחמן ואמר עבדי נמי טמאין דכל טומאת מת בציבור רחמנא שרייה, ע"כ.

^נ וז"ל: ומלכות בית חשמונאי. עשאוה במקדש של עץ לאחר שטימאו יונים את ההיכל ונטלו כל כליו וגברה יד בית חשמונאי ונצחום דרבי יוסי בר יהודה דריש ליה בריבוי ומעוטי ועשית מנורת ריבה זהב טהור מיעט מקשה תיעשה המנורה חזר וריבה ריבה כל מילי ומיעט חרס, עכ"ל.

^{נא} כ"כ הפרי חדש, וז"ל בא"ד: ועיקר קושית הב"ח אינה קושיא, דהא כלי חרס אינו מטמא מגבו, וטמא מת אינו מטמא בהיסט, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק ו' מהלכות טומאת מת (הלכה ג'), וא"כ היכי נטמא השמן. אבל בהדלקה היה נטמא, ולהכי הוצרך לתרץ הרא"ם על ידי פשוטי כלי עץ, עכ"ל.

^{נב} וז"ל בא"ד: ולא חשו לקמחייהו, דעוד הוה להו להקשות, איך הדליקו בעץ ארוך יותר מקל"ה אמה, דהא תנן בפרק קמא דכלים (משנה ח') החיל מקודש מהר הבית, שאין טמא מת ונכרים נכנסים לשם, ועזרת נשים היתה קל"ה על קל"ה אמה, וכמו שהקשו התוספות בשם רבי אפרים בריש חולין (ב: ד"ה שמא), עכ"ל.

^נ ובזה אתי שפיר מה שאמרו לו העשירו, שגם בזה מחולקין שלא היה להם כסף, ולכן לא עשאוהו משל כסף רק משאר מתכות.

^נ וז"ל בא"ד: ואילו זמן הנס היה קודם החורבן ר"ו שנה, כדאמרינן פרק קמא דעכו"ם (ע"ז ט.) מלכות חשמונאי ק"ג שנה ומלכות הורודוס ק"ג שנה, עכ"ל.

משם ראייה, ר"ל אין ראייה, ולמה שכתבתי היא אדרבה משם ראייה, כאמור^{סה}.

ועיין טורי זהב (סימן) תר"ע (סק"א) גם בליל א' נס גם כן, רמז בנרות דזכרי' (ד, י) פי מי ב' ליום קטנות, ליל ארוך צריך חצי לוג לליל א' ונשתייר, ואי"ה יבואר עוד:

שאלת הגמ' מאי חנוכה אינו על השם "חנוכה" אלא לאיזה נס קבעוה, ולשון "חנוכה" הוא ע"ש התחלת הדלקת הנרות, או ע"ש חנוכה המזבח, או ע"ש חנוכה המנורה החדשה

מאי חנוכה כו' ימים "טובים"^{סז} בהלל והודאה (שבת כא:), עיין פני יהושע (שם ד"כ מאי חנוכה) [שכתב דעיקר הנס היה להודיע חובתן לפני המקום שאע"פ שיכלו להדליק בשמן טמא דטומאה הותרה בציבור, אפ"ה נעשה נס להדליק בשמן טהור כל שמונת ימים], ועיין רש"י ז"ל (ד"כ מאי חנוכה), לא על שם לשון חנוכה פריך [מאי חנוכה ומשני] חנו בכ"ה, [דא"כ קשה] דמשמע [שהחשמונאים] חנו בכ"ד [ולא בכ"ה], עיין פרי חדש (סימן תר"ע ריש אות א')^{סח} [שכתב כן], לכן מפרש (רש"י) על איזה נס [קבעוה]. ולמאן דאמר מנורה של עץ עשו [מחדש], יש לומר [דלשון] חנוכה [על שם ש] חנכו המנורה התחלה (כמ"ל צריש הערך ד"כ חנוכה), ועיין מהרש"א ז"ל (שבת כא: ד"כ מאי חנוכה)^{סח} [שכתב דנראה לפרש דנקרא חנוכה על שם] חנוכה המזבח שסתרו מזבח ששקצו מלכי יון, יע"ש. ויש לומר [כן גם] במנורה הדליקו לעכו"ם, והוצרכו לחדשה [לעשות מנורה חדשה משפודין של] "ברזל" כו'.

ימי שבתים וימים טובים ובפרט בימי חנוכה יש להודות ולהלל להקב"ה ולעסוק בתורה ומעש"ט, כי על ידיהם הימים קונים ישות

מי האיש החפץ ימים אוהב ימים לראות טוב כו' (תהלים לד, יג), על דרך המליצה, כי המון עם ביומי תמוז יום ארוך תקצר נפשו בו, ובלילי טבת גם כן אומרים הבה נבלה שפתינו (עי"פ צראשית יא, יז) לדבר איש ברעהו להעביר הזמן שלא יבוא לידי שעמום ושגעון (כתובות נט., ורש"י שם), נמצא זה שונא הימים ולילות, וגם אין חפץ בחיים, כל יום מצפה מתי יבוא ערב מתי יבוא בקר (עי"פ דברים כח, סז), קרוב המיתה, גם משחית נפשו בלשון הרע מום רע מאוד. אבל תלמיד חכם יעסוק בתורה והלל והודאה, וכל רגע אוהב מאוד, רוצה שיהא יום ארוך כמה וכמה, וזהו שאמרו (שבת כא:): עשאונו ימים "טובים" בהלל והודאה, לא ימי הרע אשר אין לו חפץ בהם (עי"פ קבלת יב, א')^{סח}, עיין מדרש רבה פרשת חיי שרה (פרש"י ט"ט סימן ו', וצדפוס כיפה תואר סימן טו')^ט ויפה תואר שם (סוד"ה זקן)^{טא}, כי

^{סה} ע"י בתוספות יו"ט (סוכה פ"ב מ"ב מ"ז ד"ה משם ראייה) שכתב וז"ל: משם ראייה. פירש"י בתמיה ע"כ. ואפשר לפרש בניחותא. ומאף הם א"ל הביאו ראייה דומיא דמשם ראייה דסוף פרק ח' דשבת. ומיהו התם נמי איכא לפרושי בתמיהה, עכ"ל.

ועיין עוד בערוך לנר המזבח לעיל (סוד"ה ועיין במהרש"א).

^{סז} מלת "טובים" שדייק מפרש בדיבור הבא.

^{סח} וז"ל: ובפרק במה מדליקין (שבת כא:) מאי חנוכה, דתנו רבנן, בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמנייא אינון דלא למיספד בהון ודלא להתענאה בהון, שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, נעשה בו נס והדליקו מומנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאונו ימים טובים בהלל ובהודאה. פירוש, ונקראת "חנוכה" על שם שחנו בכ"ה, רוצה לומר כל היום כולו, לאפוקי מיום כ"ד שלא חנו אלא בערב, ואזי הדליקו, וכן קבעו לדורות. ומדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה ה"ב) מוכח בהדיא שנצחו ביום כ"ה. ואם כן קשה, איך אנו מדליקים בליל כ"ה הוה לן להדליק בליל כ"ו. וי"ל, עם מאי דמקשים (ב"י ד"ה ואיכא) ששבעה לילות הוה לן להדליק, שכך היה הנס. ובהכי ניחא, דלילה הראשונה הוא משום הנצחון, והז' לילות האחרות הוא משום הנס, עכ"ל.

^{סח} הועתק לעיל בד"ה ומ"ש מהרש"א ז"ל.

^{סח} וזכר את בוראך בימי פחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ.

^ט ז"ל המדרש: ואברהם זקן, זקן זה קנה שני עולמות. שלשה נכתרים בזקנה, ובימים, ושלשתן היו ראש לנסיון, אברהם יהושע ודוד, אברהם ראש לאבות יהושע ראש למלכות משבט אפרים שנאמר (שופטים ה) מני אפרים שרשם בעמלק זה

הימים קונים ישות והיות^{עב} על ידי תורה ומעשים טובים, וכבר כתבנו בזה במקום אחר באורך (צטורס אחר, צס' אס לצינכ כח"י)^{עב}.

ובפרט בימי חנוכה וימים טובים ושבת נתנו להלל בהם להקב"ה ולעסוק בתורה ומעשים טובים.

ומה שיש לעיין בהוא דלא יעשה אכסדרה תבנית אולם^{עב}, התוספות מנחות (דף) כ"ה (עמוד) ב' סותרים לעבודה זרה (דף) מ"ג (עמוד) א', אי"ה יבואר לקמן (ד"ה עיין תוספות).

כתבתי זה יום ד' כ"ד כסליו שנת ה'תקנ"א, פה ק"ק פפד"א יע"א, וחתמתי שמי יוסף מלמד.

צ"ע למה מנורה של חרס טהורה אם יש לה תוך לקבל שמן בתוכה

ועדיין קשיא לי, במה שאמרו פרק שני דכלים (משנה ג') מנורה של חרס טהורה^{עב}, וכן הוא בר"מ ז"ל פרק ח"י דכלים (כלכ"ה א')^{עב}, משמע דלא נקרא תוך כהאי גוונא כמו מנורה של עץ, ואילו שם (כלכ"ה ז') הלפיד טמא, ובפרק שלישי (ממס' כלים משנה ז') נר (חרס) שניטל פיו טהור, [משמע] הא שלם טמא, משמע דזה הוה תוך, ולמה מנורה של חרס טהורה אם יש לקבל שמן בתוכה נירות, וצ"ע.

אולי הא דמנורה של עץ ושל חרס טהורה היינו מנורה בקנים ואין לה בית קיבול כלל, אלא שנותנים עליה נר קרויזל בשעת הדלקה לבד, אבל כל שיש לה בית קיבול מקבלת טומאה - ובימי חשמונאים עשו מנורה בלי בית קיבול, ועליה הניחו שברי כלי חרס שאין מקבלין טומאה

ואולי טעות הוא בידי, כי מה ששינונו (צת"כ כמ"ל וצמסנה כמ"ל) בעץ מנורה ובשל חרס מנורה [דטהורה], היינו מנורה בקנים או באיזה אופן [אחר], ועליה נותנים נר שקורין קרויזל (לא שמן נקרא נר), הלכך מנורה גופא אין בה

יהושע, דוד ראש למלכות משבט יהודה, א"ר אחא יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים, בימים ואינו בזקנה אבל כאן זקנה כנגד ימים וימים כנגד זקנה, בא בימים, רבי יהודה אמר בא בדיפולין ר' אבא אמר בא בכפלון מפולש לחיי העולם הבא, א"ר יצחק באותן הימים שכתוב בהן (קהלת יב) עד אשר לא יבאו ימי הרעה, עכ"ל.

^{עא} וז"ל: ועל דרך דרש, כפי מה שאמרו הפשטנים שלהיות הימים אשר יחטא האדם בהם ימים אשר אין בהם חפץ וכלא היו, אמנם ימי תמימים אשר יצאו בטובה הנה בזקנה יבואו עם כל ימיהם יחד, וזהו ונרננה ונשמחה בכל ימינו, לכן אמר ששלשה שנכתרו בזקנה וימים הראשונים היו ראשי גייסות, כדי שיהיו עיני העדה וכולם מהם יראו וילמדו לבלות ימיהם בטוב, כי מצורך המנהיג שלא יהיה בו מום, כי זה נזק גדול לדור, כמו שהיה בימי שפוט השופטים, עכ"ל.

^{עב} מלשון "ויהיו" חיי שרה. [ואולי כתוב בכת"י "וחיות"].

^{עג} ועיין עוד בספר המגיד פר' חיי שרה (שנת תקל"ז, וכן שנת תקל"ט ב' וה'), שהביא מדברי הכלי יקר, וז"ל הכלי יקר שם: ומה שנאמר בא בימים, כי לפי הנראה יצא מן הימים מבעי ליה, אלא לפי שהמדה ברשעים שימי הילדות הם להם ימי אור ויום בהיר, כי טובים המה להם אל השמושים הגופניים כי זה כל עיקר תכליתם, וימי הזקנה הם אצלם לילה ולא יום כי העולם חשך בעדם יען כי לא יטעמו עוד מן הדבש אשר בקצה המטה, ועל כן הימים הראשונים טובים להם מאלה וכאילו יצאו מימים אל הלילות, אבל בצדיקים מוחלפת השיטה, שבאים מן הלילות אל הימים, כי ימי הזקנה טובים להם אל קניית החכמה, ועל דרך שנאמר (קהלת ז, י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה. כי האומר כן אינו מקפיד על החכמה, לכן נאמר בצדיקים בא בימים לזקנתם, עכ"ל.

^{עד} קאי אמה שכתב החכם צבי הנ"ל (ד"ה ודברי מהרש"א).

^{עה} וז"ל: הטהורין שבכלי חרס טבלה שאין לה לזביז ומחתה פרוצה ואבוב של קלאין וסילונות אף על פי כפופין אף על פי מקבלין וכבכב שעשאו לסל הפת וטפי שהתקינו לענבים וחבית של שייטין וחבית דפונה בשולי המחץ והמטה והכסא והספסל והשלחן והספינה והמנורה של חרס הרי אלו טהורים זה הכלל כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים, ע"כ.

^{עי} הועתק לעיל בד"ה ועיין במהרש"א.

בית קבול כלל, ופשוטי כלי עץ [הוא], ומשמש הנר שמונחת עליה בשעת הדלקה לבד [ושלא בשעת מלאכה אינו משמשו כלל], הלכך המנורה טהורה, הא כל שיש בה כפות חקוקים בעץ מקבלת טומאה, וכן הוא במנורה חרס (במשנה כ"ג) כהאי גוונא מיירי [בלי בית קיבול]^ע. ומכל מקום^ע יש לומר שעשו בימי חשמונאי מנורה של עץ כהאי גוונא [בלי בית קיבול], ועליה הניחו שכרי כלי חרס או כלי אדמה ואבן, וכיון דגוף [המנורה] כשירה לרבי יוסי בר יהודה סגי בכך [ודאוי למקדש כהאי גוונא]^ט, אף שהבזיכין של אבן וכדומה, וכעת לא ידעתי יותר.

עיין תוספות מנחות דף כ"ח ע"ב (ד"ה אכסדרה)^ב, אולם ד' מחיצות היו לו, ובעכו"ם דף מ"ג (עמוד א') (ד"ה אכסדרה)^ב דפרוץ במילואו היה לרוח מזרחית, ועיין במסכת מידות פרק רביעי (משנה ז'), **וכעת לא היה לי פנאי לעיין כראוי, אולי אוכה לפרש במקום אחר מזה.**

^ע עיין בבית מאיר (או"ח סימן תר"ע), ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן קפ"ג) שדן בדבריו, וז"ל שם: ראיתי בחי' בית מאיר או"ח סי' תר"ע דהרעיש על הגאונים שהקשו זה דנעלם מהם משנה שלמה כלים פרק י"ב מ"ב דאונקלות של מנורה של עץ טהור דמחבר לטהור טהור הרי דמנורה עצמה טהורה ופסק כן הרמב"ם ריש פ"ד מה' כלים. ואי משום בית קבול לשמן הרי כתב הרמב"ם בפירושו פ"ב מ"ג דכלים, הנה כל מה שמנה מכלי חרס שלא יקבל טומאה מה שאין לו בית קבול, או שיש לו בית קבול אבל לא נעשה לקבלה וע"ז מסיים שם וידוע שמטה וכסא ושלחן ומנורה כולן אין להם תוך וכן פי' בקרבן אהרן על האי ברייתא בתו"כ פ' שמיני. וכתב הבית מאיר לפי דרכו זה דהטעם דלא נקרא בית קבול אף דבמציאות הרי מקבל שמן, דעשוי לקבלה היינו מה שעשוי לקבל דבר המונח לתוכו שיניח בתוכו עד עת צריך להדבר להוציאו מתוכו דומיא דשק, משא"כ זה השמן וכיו"ב לא הונחו שם כדי שישמור או יטולטל על ידי הבית קבול אלא כדי שיתלה בו הדלק זה לא עשוי לקבלה יע"ש עוד החזיק בדרכו זה.

היוצא מדבריו אף דבאמת יש לו בית קבול גמור ומקבל באמת השמן בתוכו לא נקרא עשוי לקבלה מטעם שכתב הבית מאיר כנ"ל, ולפי דרכו עשוי לקבלה שכתב הרמב"ם ממעט כה"ג וכיו"ב. ודבריו מרפסין איגרא וצע"ג, דברמב"ם עצמו מפורש להיפך שהרי כתב הרמב"ם פ"ד ה"א דכלים שלשה מידות בכלי עץ שאינו עשוי לקבלה וכו' וכל כלי עץ העשוי לתשמיש כלים בלבד כגון מנורה של עץ שמשמשת הנר בשעת הדלקה, הרי דאינו עשוי לקבלה היינו גוף המנורה של עץ מלבד הנר שהוא באמת כלי ומקבל טומאה, אבל גוף המנורה חוץ להנר ודאי פשוטי כלי עץ הוא וקס"ד דמטמא משום דמשמש הנר קמ"ל דהם נדונים כשני כלים כידוע שבימיהם ה' המנורה עם הנר שהוא בית קבול השמן ב' כלים נפרדים כדמוכח סוגיא דמנורה במנחות צ"ו ע"ב.

ומה לי להאריך הרי מפורש עוד יותר פח"י מכלים ה"א שכתב הרמב"ם כלי חרס אינו מקבל טומאה עד שיהיה מקבל ונעשה לקבלה, ותחת סוג שאינו מקבל מנה הרמב"ם מטה כסא שולחן ומנורה, ותחת סוג אינו עשוי לקבלה ממעט הרמב"ם סילונות של מים אעפ"י שהם כפופים ומקבלים מים הרי הן טהורים מפני שלא נעשו לקבלה אלא כדי שיצא מהם המים הרי ברור דמנורה אין לה בית קבול כלל והיינו גוף המנורה מלבד הנר, ולא נעשה לקבלה ענין אחר לגמרי שאינו נעשה שיהיה המתקבל בתוכו כסילונות, אבל בית קבול שמן שבמנורה אין לך נעשה לקבלה גדולה מזה, וא"כ ודאי יפה כ' רבותינו הגאונים מהרש"א ופר"ח דמנורה של עץ אם הנר בראשה באמת מקבלת טומאה, עכ"ל.

^ע כלומר אע"ג דמסיק כעת דמנורה שי"ל בית קיבול אף של עץ מקבל טומאה, א"כ הדק"ל איך הי"ל מנורה טהורה בימי חשמונאים, ולזה אמר דמ"מ י"ל דעשו המנורה בלי בית קיבול, ועליה הניחו שכרי כלי חרס, וכנ"ל.

^ט עיין לעיל ריש הערך (סוד"ה ועיין במהרש"א), ובמה שצינתי שם.

^ב וז"ל: אכסדרה תבנית אולם. אף על גב דאולם היה בו ד' מחיצות כדתנן במסכת מדות (פ"ד מ"ו), ובריש גמרא דעירובין (דף ב.) מייתי לה פתחו של אולם גובהו מ' אמה ורחבו עשרים אמה וחמש אמלתראות של מילא היו על גביו, ואכסדרה אין לה אלא ג' דפנות, כדמוכח בסמוך מפני מה נברא העולם בה' מפני שדומה לאכסדרה, ועוד אמרין בפרק לא יחפור (ב"ב כה.) עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת, מ"מ מחמת שפתח אולם רחב וגבוה מאד ולא היו לו דלתות, דומה לאכסדרה שנראה כפרוץ בצד אחד, מ"ר, עכ"ל.

^פ וז"ל: אכסדרה תבנית אולם. שהאולם היה פרוץ במילואו לרוח מזרחית, וה"נ אמרין בלא יחפור (ב"ב דף כה:) עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת ומ"מ קרי ליה פתח האולם בהרבה מקומות בתלמוד כמו פתח המשכן שהיה פרוץ במילואו לרוח מזרחית וקרי ליה פתח בפסוק, עכ"ל.

להדמב"ם דכל ספק מה"ת שריא סובר דתוספת שבת סגי בבין השמשות, וא"כ קשה למ"ל קרא דהדלקת המנורה דוחה שבת, והלא זמן הדלקתו בביה"ש שהוא רק מ"ע לחוד ואין בו כרת ודוחה מ"ע בקום ועשה לשוא"ת - ואם נאמר כהמג"א דביה"ש דמוצ"ש חמור דאקבע איסורא ומה"ת אסור, שפיר איצטריך קרא דהדלקת המנורה של מוצאי שבת דוחה שבת

עוד רגע אדבר בנר חנוכה, עיין ר"מ ז"ל פרק ג' מהלכות תמידין ומוספין (סי"ז-י"ז)^{פב} וכסף משנה (שם כלכ"ב י"ז)^{פג}, סובר בין ערביים מדליק עד בוקר, ובבוקר מדליק לכל היום, בְּהִיטְבוּ (שמות ל, ז) [פירושו] בהדלקה, והדלקה דוחה שבת וטומאה, שם (נרמז"ס כלכ"ב י"), ובתורת כהנים פרשת אמור (פרש"י סוף פרק י"ז אות י"א)^{פד} על פסוק (ויקרא כד, ג) יַעֲרוֹךְ [אֶתֹּ אֶהָרֶץ] מַעֲרָב עַד בֹּקֶר [לְפָנַי ה'] תָּמִיד כו', ובין ערביים [היינו ב]יום, יש לומר בין השמשות זמן הדלקת נירות, להאיר מצאת הכוכבים עד בוקר, שהוא ערב אמיתי^{פה}, ובתרגום אונקלוס ויונתן פרשת תצוה (שמות ל, ח) בין שמיא^{פז}, משמע לכאורה כך [דמדליק בין השמשות]. ובפרק ט' מהלכות טומאת מת (כלכ"ב י"ז) כל ספק מן התורה שריא רק מדרבנן [אסור], ומשום הכי סובר תוספת שבת [רק] מדרבנן, כי מן התורה ריבוי [דתוספת שבת] לבין השמשות כאמור^{פח}, וכמו שכתבתי במקום אחר (סימן רס"א אשל אצרכס סוף אות ח', וציתב גומא פרי' ולתחנן אות א') מזה^{פח} [אבל תוספת שבת קודם בין השמשות הוא רק מדרבנן], ואם כן למה לי קרא 'תמיד' [דהדלקת המנורה] דוחה שבת, הא

^{פב} וז"ל: דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה, שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו, והדלקת הנרות דוחה את השבת ואת הטומאה כקרבת שבת שקבוע להן זמן, שנאמר להעלות נר תמיד, עכ"ל.

^{פג} וז"ל: מהו דישון המנורה כל נר שכבה מסיר הפתילה וכו'. פ' שתי מדות (דף פ"ח:) נר שכבתה נדשן השמן נדשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן במדה ראשונה ומדליקה. ופירש"י נר שכבתה בחצי הלילה או קודם אור היום. נדשן השמן נדשנה הפתילה האי נדשן השמן לאו דוקא אלא הכי קאמר כשם שהפתילה שכבתה אין לה תקנה שהרי היא כדשן כן השמן שנשאר בנר הרי הוא כדשן ואין לו תקנה דהואיל ונדשנה הפתילה נדשן השמן כיצד הוא עושה מטיבה שמשליך כל מה שבנר לחוץ ונותן בה השמן ופתילה אחרת ומדליקה. במדה ראשונה חצי לוג כמו שנתן מתחילה או כמה שחסרה במה שזורק לחוץ. ומ"ש והדלקת הנרות היא הטבתם זהו דעת רבינו שהוא סובר שגם בבקר מדליק הנרות דכי כתיב והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהטיבו את הנרות פירוש בהטיבו בהדליקו. והאחרונים חולקים עליו ואומרים שאין הדלקת הנרות אלא בין הערבים ופירוש בהטיבו אינו הדלקה אלא תיקון הפתילות וכל זה תמצא באורך בתשובות הרשב"א סי' ש"ט וע"ט (זו שבסי' ע"ט נכתבה לפרש לזו שבסי' ש"ט, עי' תו"ט ספ"ג דתמיד). ומדברי רש"י שכתבתי בסמוך וממה שכתב בפירוש התורה נראה שדעתו כדעת האחרונים וכן נראה שהוא דעת הראב"ד ממה שכתב בפרק שני מעבודת יוה"כ וכן דעת אונקלוס. ומ"ש ונר שמצאו שלא כבה מתקנו, עכ"ל.

^{פד} וז"ל: מערב ועד בוקר, תן להם מידתן שיהיו דולקים מערב ועד בוקר, ושלא תהיה להם עבודה מערב ועד בוקר אלא הם תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה, עכ"ל.

^{פה} נראה הכוונה דצאת הכוכבים הוא ערב אמיתי ולא שקיעת החמה, וכן מבואר בראש יוסף (ברכות כו. ד"ה תפלת המנחה) כתב וז"ל: ופלוגתא ע"ב אי אבות תקנו יש לומר ויצא יצחק לפנות ערב יש לומר שפנה ערב היום ויש לומר שיפנה לבוא ערב הלילה **שהיא ערב אמיתי** (מ"כ להר"א אפימנטיל ז"ל יעוין שם) וכו', עכ"ל.

וז"ל המנחת כהן (מאמר א' מבוא השמש פרק י"ב): נראה לי בהפך, שהערב האמיתי הוא בהתחלת הלילה כשחשך אור היום לגמרי, ולכן נקרא תחילת הלילה בשם ערב, מפני שעם החשך מתערבות צורות הדברים ואין מכיר בין זו לזו, וכמ"ש הרב [אבן עזרא] בפרשת בראשית. ולפי זה אחר ביאת שמש נקרא ערב על דרך מקרה, בעבור שנסתלק אורו הזורח על הארץ, אבל מכל מקום אינו הערב האמיתי, שהרי עדיין יום מאיר הוא ובהיר בשחקים ובעבים שיעור שעה וחומש או שעה ושליש, עכ"ל הנוגע לעניינינו.

^{פז} וז"ל: וּבְאֲדָלְקוֹת אֶהָרֶץ יַת בּוֹצִינְיָא בְּיַי שְׁמֵשׁ יֵא [וביונתן: שְׁמֵשׁ יֵא] יְקַטְרִינָה קְטוֹרֶת בּוֹסְמִין תְּדִירָא קָדָם יְיָ לְדָרִיכוֹ, ע"כ. ^{פח} וכע"ז מבואר בר"ן (ביצה טז: ד"ה דאכלו ושתו), וז"ל: ולי נראה כיון שצוה תורה תוספות צריך להוסיף מחול על הקדש אי זה [זמן] חוץ מן הזמן שהוא נזהר בו מן הספק, שאם לא כן לא היה צריך להזהיר על תוספות, וזה על דעת מי שסובר דמאי דאמר' דספקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא היא, עכ"ל.

^{פח} וז"ל בסימן רס"א: גם להר"מ [סוף] פרק ט' מהלכות טומאת מת, כל ספק מן התורה שריא, י"ל תוספת שבת הוא בין השמשות והוה תוספת, ומשום הכי לא הזכיר דין תוספת שבת פרק ה' [מהלכות שבת], רק בין השמשות. ולדידן ספק מן התורה אסור, ותוספת שבת מעט קודם. ומיהו מיום הכיפורים בענוי, ודאי יום בעינן, עכ"ל.

הדלקתן בין השמשות, [והא תוספת שבת] מריבויא רק מצות עשה לחוד ואין בו כרת, דוחה הדלקה מצות עשה קום ועשה לשב ואל תעשה, כמו שכתבתי בספר גנת ורדים^פ. ועיין מגן אברהם אורח חיים (סימן) שמ"ב^ב אי בין השמשות מוצאי שבת חמור, יש לומר אקבע איסורא מן התורה ספק אסור, ויש ספק כרת וסקילה, ועשה ולא תעשה צריך ריבויא 'תמיד' למוצאי שבת, אבל אם נאמר דשוה לערב שבת, אין צריך ריבויא אלא דמדליק בבוקר גם כן, ואיצטריך תמיד שידחה הדלקות הבוקר שבת, כאמור.

להרמב"ם דגם ביום הדליקו המנורה, י"ל דשפיר היה נס גם ביום א' שנשאר מעט שמן אף שהיה דולק כ"ד שעות מעת לעת, אבל למ"ד דרק בלילה הדליקו המנורה לא היה נס, שהרי ליל כ"ה כסליו אינו מלילות הארוכים, ושפיר נשאר מעט שמן לחול עליו הברכה ביום ב'.

ובחנוכה לכאורה יש לומר הנס ביום א' גם כן, שהיה רק חצי לוג לליל א' והדליקו שמונה ימים, להר"מ ז"ל (פ"ג מהל' תמידין ומוספין כלכ"ה ז"ל) [שגם ביום מדליקין המנורה במקדש] ביום א' גם כן נס, אבל בגמרא הגירסא "יום אחד שמונה ימים" [משמע לכאורה שלא הדליקו פעמיים בכל יום בערב ובבוקר], ויש לומר להיפוך [דהכוונה שהדליקו גם בימים וכשיטת הרמב"ם], אי היה [הדלקת המנורה רק] ליל א' חצי לוג אין נס, כי בלילי טבת ושבת [הלילות] ארוכים, לא בכ"ה בכסליו, גם לפי זמן התקופה [שיקרה לפעמים לילות ארוכים בסוף חודש כסליו], יש לומר באותו פעם [חל] התקופה סוף טבת, דבכסליו לא הי' לילות ארוכות כל כך, ונשאר שמן בבוקר, ולא היה בליל א' נס, מה שאין כן [אם הדליקו] "יום" "אחד" שלם כדעת הר"מ ז"ל מכוון לכ"ד שעות מעת לעת, ונשאר מעט שמן אחר יום א' לחול הנס על מה, [שפיר] הוה יום א' גם כן נס, עיין טורי זהב (או"ח סימן) תר"ע (סק"א), והבן זה *.

ת"י הב"י שחלקו השמן לשמונה ימים צ"ע, שהרי צריך ליתן חצי לוג שמן בבת אחת למנורה

עוד אדרוש, כפי הנראה צריך ליתן חצי לוג שמן בבת אחת למנורה, תן לה מדתה שתהא דולקת כל הלילה (פסחים נט. יומא טו. ועוד), וכן משמע בר"מ ז"ל פרק ג' מתמידין ומוספין (כלכ"ה ז"ל)^א, ועיין רש"י ז"ל פרשת תצוה (שמות כז, כא)^ב ופרשת אמור (ויקרא כד, ג ד"כ יערוך)^ג, ודכוותיה בנר חנוכה צריך כלי המחזיק שמן חצי שעה ובבת אחת, ומצותה ליתן בערב חצי לוג (כשיעור הלילה), ובבוקר חוזר ומדליק בהטיבו בבוקר להר"מ ז"ל (שם כלכ"ה ז"ל) בהדלקתן, ומשום הכי צריך קרא בבוקר^ד שדוחה שבת (תו"כ פרי אמור, פרש"י סוף פרש"י ז"ל אות י"א). והנס שחלקו [השמן שבפרק] לשמונה ימים [ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס], עיין בית יוסף (או"ח סימן) תר"ע (ד"כ ואיכא)^ה [שכתב כן], צ"ע לפי זה, שצריך יתן כשיעור לילה, שאם לא כן לית מצוה, גם לא [יתן] יותר מלילה או מכבה בבוקר ומדליק שנית, ועיין טורי זהב (או"ח סימן) תר"ע (סק"א), והבן גם זה. ועיין מה שאכתוב אי"ה בשורש עץ מזה.

וז"ל בתיבת גומא: והר"מ ז"ל שלא הזכיר תוספת שבת יש לומר לשיטתיה, דספק מדרבנן אסור, ותוספת שבת בין השמשות לרבות אתא, וכבר זכר תוספת שבת כל בין השמשות, עכ"ל.

^פ עי"ש בסוף הספר בהערות המחבר על דברי גיסו.

^א וז"ל: צ"ע אם במוצאי שבת בין השמשות נמי לא גזרו משום שבות, דשאני אפוקי יומא מעיולי יומא דמספיקא לא פקע קדושה כמ"ש שס"ו וערס"י תקס"ב וע' בספר הזכרונות דף כ"ו.

^{בא} וז"ל: וכמה שמן הוא נותן לכל נר, חצי לוג שמן שנאמר מערב עד בקר תן לו כמדה שיהיה דולק מערב עד בקר, עכ"ל.

^{בב} וז"ל: מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בקר, ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכה, וכן לכל הלילות, ואם יותר אין בכך כלום, עכ"ל.

^{בג} וז"ל: יערך אתו אהרן מערב עד בקר. יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה, ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר, והן כדאי אף ללילי תקופת טבת, ומדה זו הוקבעה להם, עכ"ל.

^{בד} לכאורה צ"ל מערב עד בוקר, שכן הוא בתו"כ שם.

^{בה} וז"ל: ואיכא למידק למה קבעו שמונה ימים דכיון דשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחת ונמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות. וי"ל שחלקו שמן שבפך לשמונה חלקים ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס וכו', עכ"ל.